

Porovnanie životnej úrovne na Slovensku v rokoch 1989 - 2005

august 2006

Zhrnutie

Nežná revolúcia v roku 1989 znamenala nielen odstránenie totalitného režimu a obnovenie ľudských práv a slobôd, ale priniesla aj zásadné zmeny v ekonomike. Prechod od centrálne plánovanej k trhovej ekonomike bol v mnohých smeroch náročný. Zatiaľ čo zlepšenie dodržiavania a ochrany ľudských práv je verejnosťou hodnotené zaslúžene ako pozitívna zmena, často sa objavuje nostalgia za minulým režimom z ekonomického pohľadu. Analýza prostredníctvom objektívneho porovnania životnej úrovne obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1989 a 2005 popisuje, či sa subjektívny pohľad občanov odráža aj v reálnych faktoch. Zohľadnením všetkých dostupných faktorov životnej úrovne a niektorých ďalších merateľných determinantov kvality života sme dospeli k záveru, že reálna hrubá i čistá mzda oproti roku 1989 mierne poklesli, ale väčšina ostatných aspektov životnej úrovne sa zlepšila pre veľkú časť obyvateľstva. Výrazné zhoršenie životnej úrovne však mohla v novom systéme pocítiť určitá menšia skupina ľudí.

Autori:

Štefan Kišš skiss@mfsr.sk
Matej Šiškovič msiskovic@mfsr.sk

Spoluautori:

Marek Kuľka mkulka@mfsr.sk
Mária Šalingová msalingova@mfsr.sk
Mária Kačurová mkacurova@mfsr.sk
Zsolt Illés zilles@mfsr.sk

Upozornenie:

Materiál prezentuje názory autorov, ktoré nemusia nutne odzrkadľovať názory Ministerstva financií SR. Za poskytnuté materiály, cenné rady a venovaný čas autori ďakujú riaditeľovi IEP Vladimírovi Zlackému, zamestnancom MF SR, ŠÚ SR a Ústavu slovenskej a svetovej ekonomiky SAV.

Obsah

ÚVOD	4
1 CELKOVÁ VÝKONNOSŤ EKONOMIKY – PRVÝ SIGNÁL O ŽIVOTNEJ ÚROVNI	6
1.1 VÝVOJ V DRUHEJ POLOVICI 20. STOROČIA - HISTORICKÝ ZÁKLAD ŽIVOTNEJ ÚROVNE NA SLOVENSKU	6
1.2 EKONOMIKA SR NA ZAČIATKU TRANSFORMAČNÉHO PROCESU (1989 – 1993)	7
1.3 EKONOMIKA SR PO ROZDELENÍ ČESKOSLOVENSKA	9
1.4 NEZAMESTNANOSŤ.....	13
2 PRÍJMY, VÝVOJ NEROVNOSTÍ A CHUDOBA NA SLOVENSKU	15
2.1 PRÍJMOVÁ DISTRIBÚCIA.....	16
2.2 CHUDOBA.....	19
2.3 DÔCHODCOVIA.....	20
3 VÝDAVKY, DOSTUPNOSŤ TOVAROV A VYBAVENIE DOMÁCNOSTÍ	22
4 ZDRAVIE A VZDELANIE OBYVATELSTVA	25
4.1 FINANCIE V SYSTÉME ŠKOLSTVA A ZDRAVOTNÍCTVA.....	25
4.2 ZDROJE V ZDRAVOTNÍCTVE	26
4.3 INDIKÁTORY ZDRAVOTNÉHO STAVU.....	26
4.4 VÝDAVKY NA ŠKOLSTVO.....	28
4.5 VZDELANOSTNÁ ÚROVEŇ OBYVATELSTVA.....	29
5 ŽIVOTNÉ PROSTREDIE	31
6 INDEX ĽUDSKÉHO ROZVOJA (HDI)	35
ZÁVER	36
PRÍLOHA – TABUĽKY	37
POUŽITÁ LITERATÚRA	40

Úvod

K významnému dňu novodobých dejín Slovenska patrí 17. november 1989, keď sa v našej spoločnosti začala odvíjať zásadná transformácia vo všetkých oblastiach spoločnosti. Nežná revolúcia znamenala nielen odstránenie totalitného režimu a obnovenie ľudských práv a slobôd, ale priniesla aj **zásadné zmeny v ekonomike**. Prechod od centrálne plánovanej k trhovej ekonomike bol v mnohých smeroch náročný.

S odstupom viac ako 15 rokov sa predovšetkým pri výročí nežnej revolúcie v médiách porovnáva kvalita života v minulom režime so súčasťou. Zatiaľ čo zlepšenie v oblasti dodržiavania a ochrany ľudských práv je obyvateľstvom hodnotené zaslúžene ako pozitívna zmena, v ekonomickej oblasti sa často objavuje **nostalgia za minulým režimom**. Potvrdzuje to viacero prieskumov verejnej mienky obyvateľstva. V roku 2005 v prieskume Ústavu pre výskum verejnej mienky pri ŠÚ SR len 29 % respondentov hodnotilo životnú úroveň svojej domácnosti ako lepšiu v porovnaní s rokom 1989 a až 46 % respondentov ju označilo ako horšiu. Z porovnania podobných starších prieskumov je zrejme, že v posledných rokoch podiel obyvateľstva s pozitívnymi názormi na zmenu životnej úrovne mierne rastie.

Cieľom predkladanej analýzy je snaha zistiť prostredníctvom objektívneho porovnania životnej úrovne obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1989 a 2005, či sa subjektívny pohľad občanov odráža aj v reálnych faktoch.

Objektívnosť a komplexnosť analýzy tesne súvisí s výberom indikátorov merajúcich životnú úroveň, a teda je limitovaná dostupnosťou príslušných údajov za sledované obdobie, metodickou čistotou porovnávaných údajov a výberom analytických postupov. Predovšetkým dostupnosť relevantných zdrojov a absencia úplných časových radov bola pri tvorbe analýzy obmedzujúcim faktorom, obzvlášť pre rok 1989.

Posudzovanie zmeny životnej úrovne medzi rokmi 1989 a 2005 je často doplnené hlbšou analýzou a komparáciou v prelomovom roku 1993, kedy nastali významné zmeny v troch oblastiach:

- vznikla samostatná Slovenská republika,
- ekonomika už prekonala najväčšie šoky súvisiace so zmenou režimu – t.j. prechod z centrálne riadenej ekonomiky na trhovú,
- vybudovala sa ucelenejšia a metodicky korektnejšia báza údajov.

Ešte pred samotným porovnávaním životnej úrovne obyvateľstva je potrebné definovať pojmy životná úroveň a kvalita života.

Životná úroveň popisuje materiálnu prosperitu, t.j. množstvo a kvalitu dostupných statkov a služieb. Najčastejšie sa meria prostredníctvom úrovne reálneho príjmu na osobu, množstva spotrebovaných statkov a služieb alebo vybavením domácností určitými statkami. Životná úroveň je jedným z determinantov kvality života.

Kvalita života vypovedá o celkových hospodárskych, sociálnych, politických a kultúrnych podmienkach, v ktorých ľudia žijú. Celkové ľudské blaho či už pre jednotlivca, skupinu alebo celý národ je obtiažne kvantifikovať, pretože zahŕňa ťažko definovateľné zložky ako národnú bezpečnosť, osobnú istotu, politické a ekonomické slobody, atď. Hlavnými faktormi kvality života sú prístup k základným životným potrebám (napr. jedlo, voda, oblečenie, ubytovanie) a službám, ktoré umožňujú rozvíjať ľudský potenciál (napr. vzdelávanie, zdravotná starostlivosť, doprava).

Analýza sa zameriava na porovnanie životnej úrovne a v prípade dostupných zdrojových údajov je rozšírená aj o faktory ovplyvňujúce celkovú kvalitu života (napr. stav životného prostredia, dostupnosť a kvalita verejných služieb a pod.). Keďže sa v materiáli popisujú aj zmeny determinantov životnej úrovne a ich závislosť a previazanosť s hospodárstvom ako celkom, analýza sa zaoberá aj popisom jednotlivých makroekonomických ukazovateľov.

Štruktúra analýzy je nasledovná: prvá kapitola sa zaoberá **makroekonomickým vývojom** na Slovensku. Vývoj sleduje od polovice 20. storočia, čo komplexnejšie charakterizuje postavenie slovenskej ekonomiky. Zdôraznená je situácia v prvých rokoch transformácie a nezamestnanosť, ktorá sa po prechode na trhovú ekonomiku objavila ako nový fenomén a dodnes je jedným z najväčších problémov slovenskej ekonomiky.

Druhá kapitola sa venuje **príjmom obyvateľstva**, ktoré sú kľúčovým a najcitlivejším vnímaným aspektom životnej úrovne. Samostatnú pozornosť si vyžaduje vývoj reálnych miezd, príjmové nerovnosti a postavenie chudobných.

Popri príjmoch je nevyhnutné zhodnotiť **výdavky obyvateľstva**, jeho kúpyschopnosť a následne vybavenosť domácností niektorými vybranými tovarmi, ktoré sú predmetom tretej kapitoly.

Zdravie a vzdelanie sú do veľkej miery ovplyvnené skutočnou situáciou v spoločnosti. Predmetom štvrtej kapitoly sú okrem financovania systémov školstva a zdravotníctva viaceré aspekty definujúce kvalitu života ako očakávaná dĺžka života, úmrtnosť na dominantné ochorenia ale aj vzdelanostná úroveň obyvateľstva.

V piatej kapitole je opísaný vývoj v oblasti **životného prostredia**. Kvalitu každodenného života ovplyvňuje znečistenie ovzdušia, vodných zdrojov, kontaminácia pôdy ako aj možné ohrozenie vyplývajúce z komunálnych a priemyselných odpadov a ich hromadenia na skládkach.

V poslednej časti je pozornosť venovaná **indexu ľudského rozvoja (HDI)** indikujúcemu sociálne postavenie obyvateľstva

1 Celková výkonnosť ekonomiky – prvý signál o životnej úrovni

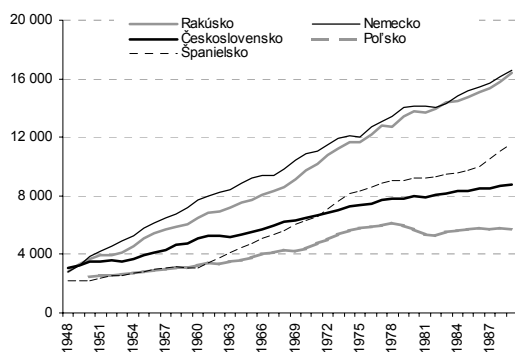
Najčastejšie používaný indikátor porovnávania životnej úrovne medzi krajinami je **hrubý domáci produkt (HDP) na obyvateľa**. HDP vyjadruje hodnotu výrobkov a služieb, ktoré na území krajiny vyprodukovali všetky ekonomické subjekty za jeden rok. Údaje o veľkosti HDP sú najdostupnejšie z väčšiny dát, preto sú základným determinantom životnej úrovne v dlhodobom ako aj krátkodobom horizonte, kde sú už doplnené ostatnými dostupnými makroekonomickými ukazovateľmi.

1.1 Vývoj v druhej polovici 20. storočia - historický základ životnej úrovne na Slovensku

Prvá Československá republika sa dlhodobo radila medzi 20 najvyspelejších ekonomík sveta¹. Po druhej svetovej vojne boli krajiny ako Československo, Rakúsko a Nemecko v podstate na rovnakej úrovni, keď veľkosťou HDP na obyvateľa Československo dokonca mierne prevyšovalo Rakúsko i Nemecko. Bolo výrazne lepšie ako Španielsko, Portugalsko a Grécko a len mierne zaostávalo napríklad za Írskom.

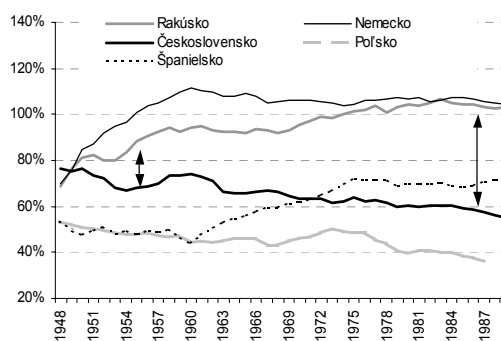
Po štyridsiatich rokoch centrálne riadenej ekonomiky bola situácia už výrazne odlišná. Československo v období rokov 1948 – 1989 podstatne zaostávalo za rastom dnes najvyspelejších ekonomík. Pomalší rast v porovnaní s trhovými ekonomikami Západnej Európy bol typický nielen pre Československo, ale aj ostatné krajiny „východného bloku“. Aj keď vychádzali z podobnej východiskovej pozície, v roku 1989 západné krajiny podstatne prevyšovali východný blok. Najmarkantnejším príkladom nízkej efektívnosti centrálne plánovanej ekonomiky je porovnanie Československa so susedným Rakúskom. Ich ekonomická výkonnosť v druhej polovici 20. storočia bola diametrálne odlišná, a zatiaľ čo Rakúsko dobehlo vyspelé krajiny Západnej Európy, Československo výrazne prepadlo.

Graf 1: HDP na obyvateľa (USD)

Zdroj: OECD

Graf 2: HDP na obyvateľa (USD, 100 %=29 krajín Západnej Európy)

Zdroj: OECD, IFP

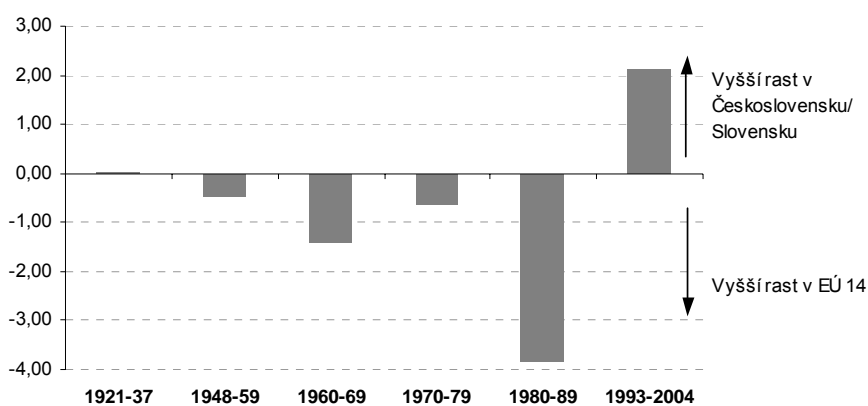
Pre zobrazenie vývoja HDP na obyvateľa v rámci ešte dlhšieho časového horizontu boli zvolené časové obdobia rokov: 1921-1937, 1948-1989 a 1993-2001. Kvôli vyváženosti porovnania neboli do časového radu zahrnuté trvanie prvej a druhej svetovej vojny, ani obdobie 1990-1993, kedy československá ekonomika v dôsledku transformačného procesu utrpela prudký prepád, ktorému sa budeme venovať neskôr.

¹ Dáta o historickom HDP sú použité z Madison, 2003, OECD.

V období prvej Československej republiky rástla naša ekonomika takmer totožným tempom. ako priemer 14-tich krajín Západnej Európy². Počas obdobia komunizmu už rástla každoročne v priemere o 0,79 percentuálneho bodu pomalšie, čo zapríčinilo prepád z úrovne 78 % priemeru HDP na obyvateľa EÚ 14 v roku 1948, na 56 % v roku 1989. Po transformačnom období začala slovenská ekonomika opäť dobiehať západoeurópske krajiny. Medzi rokmi 1993 a 2005 bol rast HDP na obyvateľa na Slovensku v priemere každoročne o viac ako 2 perc. body vyšší ako priemerný rast v trhových ekonomikách.

Prehlbujúce sa zaostávanie československej ekonomiky sa začalo výrazne prejavovať v 80. rokoch minulého storočia ako dôsledok predovšetkým značnej zaostalosti v technologickej oblasti a rastúcej závislosti na importe energie a surovín³.

Tab. 1: Priemerný ročný rastový diferencál v HDP na obyvateľa (v perc. bodoch)

Zdroj: OECD, Eurostat, IFP

Ako sme už spomenuli, pád centrálného plánovania a riadenia bol spojený s ekonomickým šokom - zmenami v ekonomike, ktoré prebiehali najmä v súvislosti s preorientovaním ponukovej strany ekonomiky. Spreádzal ich prepád kľúčových indikátorov, a teda aj životnej úrovne v prvých rokoch po novembri 1989. Zo zrýchľujúceho zaostávania československej ekonomiky v období pred revolúciou je zrejmé, že prípadný neskorší pád režimu, a tým aj ďalšie prehlbovanie štrukturálnych nedostatkov by prinieslo ešte výraznejší šok pre ekonomiku.

1.2 Ekonomika SR na začiatku transformačného procesu (1989 - 1993)

Hospodárstvo sa po ére systému centrálného riadenia nachádzalo v porovnaní so západoeurópskymi krajinami v kritickom stave. V štruktúre výroby prevažovali odvetvia s nízkym stupňom zhodnocovania vloženého kapitálu, podnikovému riadeniu a technike výroby chýbalo moderné know-how, cenové a mzdové pomery sa výrazne odlišovali od vývoja na svetových trhoch. V diskusiách o stratégii k prekonaniu tejto situácie bol celkom jednoznačne odmietnutý názor o možnosti postupného reformovania vtedajšieho systému. Prevládlo presvedčenie o nevyhnutnosti radikálnej a komplexnej transformácie nazývanej aj „šoková terapia“, a to s čo najnižšími spoločenskými, sociálnymi a ekonomickými nákladmi. Prioritnými oblasťami ekonomickej transformácie sa stala postupná zmena formy

² Pôvodná EÚ 15 okrem Luxemburska, tzn. EÚ 14.

³ Podobné závery vychádzajú aj z porovnaní Československa/Slovenska s viacerými krajinami západnej Európy (29 krajín). Ak by sme rozdelili časové obdobia inak, napr. prvé obdobie by sme určili už od roku 1913, tak by bol výsledok v prospech trhovej ekonomiky ešte výraznejší.

vlastníctva, liberalizácia cien a zahraničného obchodu, reštrukturalizácia ekonomiky a formovanie vhodnej menovej a fiškálnej politiky.

Zmeny vo výkonnosti, ktoré priniesol začiatok transformačného procesu, charakterizujú údaje o vývoji HDP na začiatku 90. rokov. Počas prvých troch rokov transformácie klesol HDP vyjadrený v stálych cenách o vyše 22 %. Pokles produkcie bol síce očakávaný, ale v menšej miere ako sa skutočne udial. Najkritickejší sa ukázal rok 1991, pre ktorý prognóza vlády očakávala pokles produkcie o 5 %, čo však predstavovalo asi len polovicu skutočného prepadu. Miera poklesu bola približne porovnateľná s poklesom v Českej republike, Poľsku a Maďarsku a zároveň nižšia ako vo väčšine menej vyspelých postsocialistických štátoch. Výrazný pokles produkcie, ktorý po revolúcii nasledoval, sa stal často diskutovanou a politicky citlivou témou, keďže sa často považoval za ukazovateľa poklesu životnej úrovne. Dohady sa viedli o jeho nevyhnutnosti a nakoľko bolo v silách tvorcov hospodárskej politiky tomuto stavu zabrániť. Recesia v prvých rokoch transformácie musela podľa nášho názoru zákonite nasledovať a nakoniec, nevyhla sa jej žiadna z transformujúcich sa ekonomík.

Zníženú výkonnosť ekonomiky sprevádzal **pokles agregátneho dopytu** a tiež **vysoká miera inflácie**. Skončil sa fenomén nedostatkovej ekonomiky, s tým spojený pokles nákupov do zásob a ceny sa prispôsobili nedostatočnej ponuke.

Dopyt **domácností** bol poznačený poklesom reálnych miezd, ktoré sa v tomto období prepadli o 29 %. Na začiatku transformácie dominovala neistota z budúceho vývoja, kedy sa ľudia do istej miery predzásobili, teda viac spotrebovali. Očakávania inflačnej vlny v roku 1990 a začiatkom roku 1991 potvrdzovali trend nižšieho sklonu k úsporám. Prudký nárast spotrebiteľských cien v prvých mesiacoch 1991 túto tendenciu predĺžil, ale už od 2. štvrtroku 1991 vykazujú úspory obyvateľstva stúpajúcu tendenciu.

Úlohu zohral aj nárast časti dopytu, ktorý sa v oficiálnych štatistikách nevykazoval a ktorý bol uspokojovaný pouličnými predajcami. Zredukovala sa aj spotreba **štátnej správy**, a to najmä v dôsledku obmedzenia úlohy štátu v ekonomike.

Pre **podnikovú sféru** bola na začiatku transformácie typická neistota z budúceho vývoja, mnoho investičných rozhodnutí do vytvorenia novej vlastníckej štruktúry sa odkladalo a po spustení reforiem takisto poklesol stav zásob.

Zmena režimu znamenala takisto preorientovanie **zahraničnoobchodných** aktivít z krajín Rady vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP) na nové, prevažne západné trhy. Rozpad trhov RVHP poznačil slovenskú ekonomiku do väčšej miery ako českú, keďže zahraničný obchod SR bol do väčšej miery orientovaný na tieto krajiny. Z podobných dôvodov malo na slovenské hospodárstvo silnejšie negatívne účinky zvýšenie cien surovín dovážaných z bývalého ZSSR. V neprospech SR hrala aj koncentrácia odvetví zbrojárskeho priemyslu (ťažké zbrane), ktoré sa dostali do útlmu. Podobne pôsobili na agregátny dopyt reformné faktory ako odstránenie dvojokruhového systému cien, opustenie od plošnej regulácie miezd, či zrušenie devízových regulácií.

Azda najsilnejší dopad na ekonomiku mala **devalvácia**. V priebehu roka 1990 sa mena devalvovala voči konvertibilným menám hneď trikrát, takže jej kurz k doláru sa znehodnotil zo 14,29 Kčs koncom roka 1989 na 28 Kčs koncom roka 1990. Vytvorila mierne podhodnotený, ale udržateľný kurz koruny a odvrátila tak hrozbu naštartovania série opakovaných devalvácií, známych napríklad z Poľska alebo Maďarska. Takto podhodnotený kurz umožnil zachovať konkurencieschopnosť značnej časti produkcie voči západným trhom, čím sa exportom nahradil výpadok vývozu do krajín RVHP.

S pádom socializmu sa v spoločnosti objavil dovtedy nepoznaný jav – **nezamestnanosť**. Predchádzajúci režim uplatňoval politiku plnej zamestnanosti, kde mal každý prácu, aj keď s mizivou, pre systém neefektívnou produktivitou. Ako dôsledok transformačného procesu nezamestnanosť hneď v prvých rokoch výrazne narástla. Jej podrobnejším vývojom sa zaoberáme v samostatnej podkapitole - 1.4 Nezamestnanosť.

Reštrukturalizácia ekonomiky tvorila základnú súčasť transformačného procesu. Okrem nevhodnej štruktúry hospodárstva bolo vyše 99 % hospodárstva v rukách štátu. Prevod vlastníctva z verejných do súkromných rúk sa stal dominantnou črtou procesu zefektívňovania ekonomiky. Základné príčiny nedostatočnej konkurencieschopnosti možno charakterizovať vysokou mierou opotrebovanosti výrobných prostriedkov, nízkym podielom konečnej a sofistikovanej výroby a vysokou spotrebou energetických surovinových zdrojov.

V prvých rokoch transformácie sa venovala značná pozornosť odstráneniu nadmerného poškodzovania životného prostredia, ktoré bolo v zlom stave a relatívne rýchlo prestalo byť vnímané ako zásadný problém. Priemerný vek používaných strojov v roku 1989 dosiahol 10,7 roka, čo OECD vysvetľuje ako čiastočný dôsledok poklesu investícií v prospech spotreby počas 80. rokov.

Na začiatku transformácie bol slovenský **priemysel** silne orientovaný na ťažký priemysel. Dominovali základné priemyselné odvetvia, ako výroba kovov, ropných produktov a chemická výroba. Ich podiel na exporte predstavoval 65,6 %. Naopak, výroba v ľahkom priemysle v porovnaní s ostatnými priemyslami značne zaostávala (viď príloha Tab. P 1).

Porovnanie s malými západoeurópskymi krajinami naznačuje, že Slovensko výrazne záviselo od exportu polotovarov a jednoduchých finálnych produktov, kým podiel sofistikovaných výrobkov podstatne zaostával. Existuje niekoľko dôvodov, prečo môžeme považovať túto štruktúru priemyslu za problematickú: väčšinu energetických surovín muselo Slovensko dovážať, nízka úroveň sofistikovanej produkcie znamenala, že približne polovica slovenského exportu pozostávala z výrobkov vysokej cenovej citlivosti, energetické ceny na Slovensku boli regulované štátom a boli výrazne nižšie ako ceny v západnej Európe a takisto nižšie ako v susedných krajinách. Ďalšie investície do energetickej infraštruktúry aj v prípade dopytu znamenali ďalšiu deformáciu ekonomiky, keďže dopyt odrážal deformované ceny. Veľká časť ekonomiky podliehala výrazným dopytovým výkyvom, čo bolo najmä pri význame exportu a vysokej kapitálovej náročnosti pre slovenskú ekonomiku veľkým rizikom.

1.3 Ekonomika SR po rozdelení Československa

Vývoj už samostatnej slovenskej ekonomiky v období od roku 1993 do roku 2006 možno rozdeliť do štyroch etáp:

1. Štartovací rok **1993** je charakterizovaný *pokračujúcim poklesom* ekonomiky (avšak miernejším ako medzi rokmi 1989 - 1993) pri existencii vnútorných a vonkajších nerovnováh, kedy bol zaznamenaný pokles domáceho aj zahraničného dopytu a vysoká inflácia. Negatívny vývoj pokračoval najmä v dôsledku vplyvu osamostatnenia, hľadania nových trhov a pokračujúcej transformácie ekonomiky na trhovú, ktorá viedla k postupnej reštrukturalizácii podnikovej sféry.
2. V rokoch **1994 - 1998** nastala *silná akcelerácia* rastu a počiatočné zníženie nerovnováh s klesajúcou mierou inflácie v dôsledku znižovania rozsahu úprav

regulovaných cien. V rokoch 1996 - 1998 sa ale naopak silne prehľadili ekonomické nerovnováhy - vysoký dvojitý deficit (verejných financií aj bežného účtu platobnej bilancie), devalvácia, zhoršovanie ratingu SR a podmienok pre získavanie zahraničných zdrojov.

3. V rokoch 1999 - 2000 nasledoval podstatne *nižší rast* sprevádzaný reštriktívnymi opatreniami na stabilizáciu ekonomiky a balíčkami tvrdých opatrení.
4. V rokoch 2001 - 2006 dosahuje ekonomika *stabilný vysoký rast*, kedy boli uskutočnené mnohé zásadné a rýchle reformy, prinášajúce aj niektoré nepriaznivé efekty v sociálnej oblasti a potrebu korekcie.

Z ekonomického hľadiska vplývalo na vývoj hospodárstva SR v štartovacom roku 1993 najmä rozdelenie československej meny, rozsiahla daňová reforma, recesia vo vyspelých, najmä západoeurópskych ekonomikách a narušenie kontinuity hospodárskych vzťahov a procesov. Bolo potrebné uskutočniť náročné kroky v čase, kedy pokračoval výrazný pokles výkonnosti ekonomiky SR pri vonkajšej nerovnováhe a vysokej inflácii.

Prvý rok samostatnej SR bol charakterizovaný vysokým poklesom produkcie a dopytu, tak domáceho ako aj vonkajšieho. Sprevádzala ho stratovosť a platobná neschopnosť veľkej časti podnikov a neisté podnikateľské prostredie. Narastali náklady na prácu, klesala produktivita práce, rast cien stimulovaný vonkajšou nerovnováhou v podobe pasívneho salda obchodnej bilancie vyústil do devalvácie meny. Inflácia napriek dvojciferej úrovni nebola v porovnaní s ostatnými transformujúcimi sa krajinami až taká vysoká. Trh práce odrážal recidívu hospodárskeho poklesu. Miera nezamestnanosti stúpila nad 14 %, napriek tomu pretrvávala vysoká prezamestnanosť, ako výsledok spomaľovania privatizačného procesu.

Napriek zámeru vlády dosiahnuť, na rozdiel od predchádzajúcich rokov, vyrovnaný štátny rozpočet, sa skutočný deficit ešte zvýšil. Podľa v súčasnosti používanej metodiky ESA 95 na posudzovanie pozície verejných financií sa deficit vyšplhal na rekordných viac než 30 % HDP (v roku 1994 už klesol na cca 6 % HDP).

Rok 1994 otvoril **druhú fázu** hospodárskej histórie SR - po štyroch rokoch sústavného degresívneho vývoja sa naštartovala fáza päťročného obdobia rastu. HDP sa začal výrazne zvyšovať⁴ (v rokoch 1994-1996 rast na úrovni okolo 6 % ročne) a podstatne stúpil celkový podiel súkromného sektora na tvorbe HDP (v roku 1994 53 %, v 1998 už 81 %). Na oživenie pozitívne vplýval vývoj v sektore trhových služieb, ktorý súvisel s rozvojom trhovej ekonomiky (peňažníctvo, poisťovníctvo, poradenstvo a sprostredkovateľské služby), budovanie nových inštitúcií samostatného štátu, ale aj rozvoj aktivít podnikateľov a živnostníkov. Viacero ekonomických indikátorov signalizovalo nástup zlepšenia. Rokom 1994 začalo obdobie silnej akcelerácie reálnej mzdy s kulmináciou v roku 1996 (rast 7 %), do roku 1999 silno rástla konečná spotreba domácností (najmä v 1996 s reálnym rastom takmer 8 %), za podpory vlády sa prudko zvýšili investície (v roku 1996 až o 29 %), začala sa znižovať miera nezamestnanosti (v roku 1996 len 11,3 %), pritom súčasne klesala aj miera inflácie (v roku 1994 spadla takmer o 10 p.b., t.j. na 13,4 % a tri roky sa držala na úrovni cca 6 %), a to najmä v dôsledku menšieho rozsahu úprav regulovaných cien.

Silné fiškálne impulzy stojace na pozadí rastu spôsobili opätovné zvýšenie deficitu verejných financií (podľa ESA 95 na cca 7 a 6 % HDP v rokoch 1996 a 1997 z úrovne cca 1 % roku 1995). Základná koncepcia schváleného rozpočtu na tieto roky predpokladala, že udržanie tempa rastu ekonomiky a zvýšenie finančnej disciplíny umožní zrýchľovanie rastu daňových

⁴ Vplyvom postupných revízií národných účtov (NÚ) sa údaje postupne menili, pôvodne sa indikoval rast na úrovni takmer 5%, podľa výsledkov revidovaných NÚ išlo o rast 6,2%.

príjmov. Tento fakt bol východiskom pre prijatie náročných úloh v oblasti realizácie rozvojových aktivít, najmä pri výstavbe dopravnej infraštruktúry, vodných diel a realizácii bytového programu. Optimistické, nenaplnené očakávania daňových príjmov a rastúce náklady na dlhovú službu (reakcia finančných trhov a rast úrokových sadzieb) sa v podstate stali rizikovým faktorom fiškálnej politiky.

Do roku **1996** pôsobila stimulujúco na rast domáceho dopytu aj monetárna politika, klesajúce úrokové sadzby z úverov a rast čerpaných úverov - korunových, ale ešte viac v cudzej mene. Avšak, rýchlejší rast dovozov už od začiatku roka 1996, nekrytý rastom vývozov alebo prílevom zahraničného kapitálu, znamenal nebezpečenstvo prehriatia ekonomiky a začiatok znehodnocovania Sk voči USD. Tento fakt si už v máji 1996 vyžiadala čiastkovú korekciu menového programu a zníženie programového rastu M2⁵.

V roku **1997** reagovala menová politika stabilizačnými krokmi. Udržanie stability slovenskej meny (od roku 1996) v podmienkach rozpočtovej expanzie a pokračujúceho deficitu si vyžadovalo obmedzenie likvidity komerčných bánk opatreniami NBS. Rast výdavkov vládneho sektora bol pritom kompenzovaný spomalením rastu bankových úverov podnikovému sektoru. To sa prejavilo rýchlejším rastom úrokových mier bánk, podnietilo zvýšený záujem podnikov o zahraničné úvery a tak spôsobilo rast zahraničnej zadlženosti podnikovej sféry. Stabilizačný impulz menovej politiky a mnohé opatrenia vlády na zníženie domáceho dopytu a dynamiky dovozu a podporu exportu spomalili rast ekonomiky v roku 1997 na 4,6 % (v roku 1998 na 4,2 %), oslabil sa tiež rast miezd a domáci dopyt, nezamestnanosť vzrástla.

V roku **1998** sa spomalilo tempo rastu všetkých základných indikátorov produkcie, čo sa zreteľne prejavilo na vývoji hospodárskeho výsledku podnikov. Diferencie medzi podnikmi sa prehĺbili - získali finančné korporácie, u nefinančných narastala strata. Napriek miernejšiemu rastu domáceho dopytu a podstatnému oživeniu zahraničného dopytu sa saldo obchodnej bilancie a bežného účtu v porovnaní s HDP výraznejšie nezlepšilo, v zahraničnom obchode sa totiž zhoršovali výmenné relácie, keď deficit bežného účtu pretrvával na vysokej úrovni takmer 9 % HDP, pričom prílev PZI zostával na relatívne nízkej úrovni.

Prehĺbenie nerovnováhy sa výrazne prejavilo vo finančných a menových výsledkoch v roku 1998 a v ratingovom hodnotení SR - pád do špekulatívneho pásma. Najmä zhoršujúci sa vývoj vonkajších ekonomických vzťahov a pokles devízových rezerv si vynútil od 1.10.1998 zrušenie režimu fixného výmenného kurzu s fluktuácnym pásmom a zavedenie devízového floatingu - plávajúceho kurzu - s naviazaním koruny na menový kôš zložený z DEM a USD.

Ekonomický vývoj v roku 1998 bol výrazne ovplyvnený parlamentnými a komunálnymi voľbami, problémami okolo voľby prezidenta, ako aj uzatváraním nových parlamentných a vládnych programov. Kontroverznou naďalej ostala problematika privatizácie⁶. V dôsledku nerovnováhy ekonomiky a potreby zníženia výdavkov v roku 1999 nová vláda redukovala rozvojové programy so štátnou zárukou. Nepriaznivá situácia v roku 1998 viedla najprv k rozpočtovému provizóriu začiatkom roku 1999 a v konečnom dôsledku, vplyvom sprísnenia reštriktívnej fiškálnej politiky, k želanému zníženiu deficitu štátneho rozpočtu.

Nová vláda sa v januári **1999** intenzívne sústreďovala na obnovu rovnovážneho a stabilného rastu ekonomiky SR - prijala súbor tvrdých hospodárskych a politických opatrení na

⁵ V tých rokoch boli ciele menovej politiky stanovované na základe predpokladov o vývoji ekonomiky v podobe intervalu pre ročnú mieru inflácie pri udržaní stabilného výmenného kurzu Sk v rozmedzí rozšíreného fluktuálneho pásma +/-7%.

⁶ Neúspešné referendum o zákaze privatizácie šiestich strategických podnikov v oblasti energetiky a plynárenstva.

mobilizáciu príjmov rozpočtu, obmedzenie domáceho dopytu a zamedzenie prehrievania ekonomiky. Súčasne sa čiastočne eliminoval dosah „balíčka opatrení“ na nízkopríjmové skupiny obyvateľstva a realizovali sa úpravy daňovej legislatívy na podporu podnikania. Vytvorené boli aj koncepčné základy pre reformu sociálneho poistenia, verejnej správy, ozdravenia bánk a reštrukturalizácie. Zároveň **menová politika** vychádzala z deklarovaných reštriktívnych cieľov novej vlády, a preto sa zamerala najmä na obnovenie makroekonomickej stability a postupné vytváranie podmienok pre udržateľný rast. V súvislosti s tým úrokové sadzby v rokoch 1998-99 klesali.

V dôsledku prijatých opatrení tak SR dosahovala v roku 1999 najnižšie tempo rastu ekonomiky (1,5 %) od roku 1993. Priemerná mzda reálne klesla o 3 % (v roku 2000 o ďalších takmer 5 %) a miera nezamestnanosti stúpila na 16,2 % (v roku 2000 na 18,6 %).

Vo štvrtej fáze, t.j. po stabilizácii ekonomiky, pokračovala vláda v úsilí o vytváranie predpokladov pre stabilný rast ekonomiky a realizáciu reforiem v rámci finalizácie transformácie a integrácie SR. SR bola prijatá do OECD, pozitívne bola hodnotená zo strany Európskej komisie a zvýšil sa jej ratingový výhľad zo stabilného na pozitívny. Začalo sa s ozdravovaním bánk a finančného sektora a rozbehla sa privatizácia a reštrukturalizácia podnikov. Postupne boli schvaľované a realizované koncepcie mnohých reforiem, ktoré vytvárali dobré meno Slovenska a vysielali dobré signály pre zahraničných investorov.

Počnúc prelomovým rokom **2000** sa permanentne zvyšuje medziročný rast HDP, z 2 % na 6,1 % v roku 2005, a to i napriek spomaleniu globálnej ekonomiky a dlhodobějšímu spomaleniu ekonomík relevantných obchodných partnerov EÚ. Rast je stimulovaný prevažne domácim dopytom, avšak na rozdiel od predchádzajúcich období domáci dopyt nespôsobuje vznik vážnejších nerovnováh v ekonomike. Príčinou je skutočnosť, že rast ekonomiky je vyvolaný rastom celkovej produktivity a potenciálneho produktu, za ktorým stojí aj zvýšený prílev PZI po stabilizácii ekonomiky a zvyšujúci sa rating SR. Okrem rokov 2003 a 2004 dosahuje konečná spotreba domácností dokonca vyššie tempo rastu ako HDP a rast investícií a exportu reflektujú zväčša časový priebeh prípravy a nábehu nových výrob pod záštitou PZI (najmä v automobilovom priemysle). Rast súkromnej spotreby je okrem roku 2003 odrazom rastu reálnej mzdy (v roku 2003 stúpila inflácia v dôsledku realizácie odložených úprav regulovaných cien a ovplyvnila reálnu hodnotu mzdy) a okrem roku 2000 aj odrazom rastu zamestnanosti.

Celková inflácia má klesajúcu tendenciu - z 12 % v roku 2000 sa dostala na 2,7 % v roku 2005. Vážnym rizikom jej ďalšieho vývoja je ale rast svetových cien ropy a ďalších energetických surovín. Vývoj inflácie v jednotlivých rokoch zatiaľ zodpovedá inflačným cieľom NBS. Hlavný indikátor vonkajšej stability - saldo bežného účtu platobnej bilancie - v podmienkach SR reflektuje variabilnú situáciu v zahraničnom obchode, avšak vždy ostáva na bezpečnej úrovni.

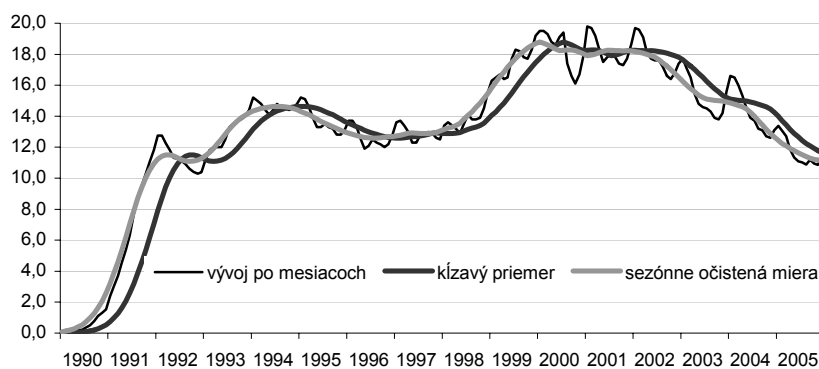
V súčasnosti je prijatá a oficiálne deklarovaná **ďalšia cesta SR** v súlade s Konvergenčným programom SR do roku 2010, Lisabonskou stratégiou na podporu konkurencieschopnosti Slovenska a Národným programom reforiem. Tieto vládne dokumenty sú zamerané na rýchlu a stabilnú konvergenciu SR k rozvinutým krajinám EÚ, a to najmä orientáciou na rozvoj znalostnej ekonomiky. Dlhodobá konkurencieschopnosť a následne **zvyšovanie celkovej životnej úrovne** sa bude dosahovať podporou vzdelávania, zamestnanosti, informačnej spoločnosti, vedy, výskumu a inovácií, podnikateľského prostredia. Pri optimálnom nastavení vnútorných a vonkajších podmienok možno očakávať, že HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily by sa mohlo zvýšiť zo súčasných 51,7 % úrovne eurozóny pre rok 2005 až na viac ako 60,2 % v roku 2009.

1.4 Nezamestnanosť

Transformácia ekonomickej sféry prináša so sebou aj nevyhnutné negatívne problémy ako je nezamestnanosť. Nezamestnanosť je prirodzeným fenoménom a atribútom slobodnej spoločnosti založenej na trhovom hospodárstve a demokracii. Jej nekontrolovateľný vývoj však vyvoláva nielen vážne ekonomické, ale aj sociálne problémy. Odrazom transformačných procesov, ktoré nastali po roku 1989, je na jednej strane výrazný pokles počtu pracovníkov v štátnom sektore a v družstvách, na druhej strane vzostup pracovníkov súkromného sektora a osôb samostatne zárobkovo činných.

Prvý prudký nárast nezamestnanosti bol zaznamenaný v SR v roku 1991. Jeho príčinou bola najmä konverzia zbrojnej výroby, zdraženie vstupov z dovozu v surovinovo a materiálovo náročných výrobách, rozpad východných trhov a neschopnosť adaptovať sa na rýchle štrukturálne zmeny. Zamestnanosť výraznejšie poklesla v priemysle, stavebníctve a v poľnohospodárstve, vzrástla v peňažníctve a poisťovníctve, správe, súdnictve, prokuratúre a arbitráži. K nárastu počtu nezamestnaných prispela aj sociálna politika štátu, keď pre niektorých nezamestnaných bola podpora v nezamestnanosti výhodnejšia ako prechod do nového zamestnania.

Tab. 2: Vývoj evidovanej miery nezamestnanosti

Zdroj: ŠÚ SR, IFP

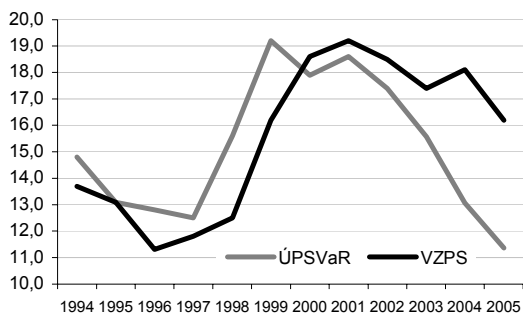
Prudký nárast nezamestnanosti zaznamenaný ku koncu roka 1998 bol ovplyvnený predovšetkým rastúcimi zdrojmi pracovných síl (dôsledok demografického vývoja), znížením dynamiky ekonomického rastu a nedostatku finančných zdrojov v podnikoch - čo vyústilo do hromadného prepúšťania zamestnancov.

Dôsledkom reforiem a aktívnej politiky na trhu práce, ktoré zabránili zneužívaniu sociálneho systému, je najmä motivácia uchádzačov o zamestnanie hľadať si prácu, zabezpečenie vzdelávacích rekvalifikačných kurzov, ale okrem iných aj príspevok uchádzačom na cestovné. **Počet nezamestnaných vďaka tomu od roku 2001 klesá.**

Pre podrobnejšiu analýzu nezamestnanosti môžeme rozdeliť ľudí bez práce podľa veku. V prvej skupine - **15 až 24 ročných** - klesol počet nezamestnaných medzi rokmi 1994 až 2005 o takmer 20 000, pričom mierne rástol medzi rokmi 1997 a 2001. Podiel tejto skupiny na celkovom počte nezamestnaných dosiahol v roku 2005 22,5 %, keď od roku 1994 klesol z 34 %. Do druhej skupiny patria nezamestnaní vo veku **od 25 do 49 rokov**. V roku 2005 ich bolo 244 400 a táto skupina dlhodobo dosahuje okolo 60 % z celkového počtu nezamestnaných. Podiel nezamestnaných tretej skupiny vo veku **od 50 do 64 rokov** sa medzi rokmi 1994 a 2005 zvýšil zo 7,5 % na 16,1 %. Táto skupina je ale špecifická, keďže v poslednom období vykonané reformy sociálneho systému sa dotkli aj veku odchodu do

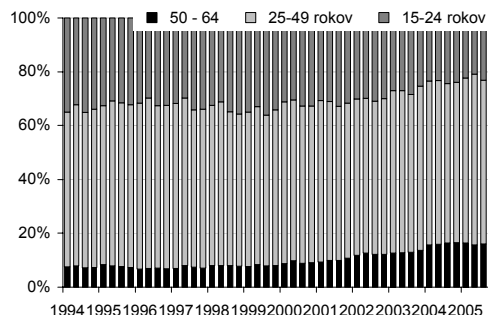
dôchodku. V roku 2004 vstúpil do platnosti zákon, podľa ktorého sa zvyšuje vek odchodu do dôchodku, následkom čoho počet nezamestnaných na začiatku roka 2004 nárazovo narástol.

Graf 3: Miera nezamestnanosti (v %)

Zdroj: ŠÚ SR, ÚPSVaR, IFP

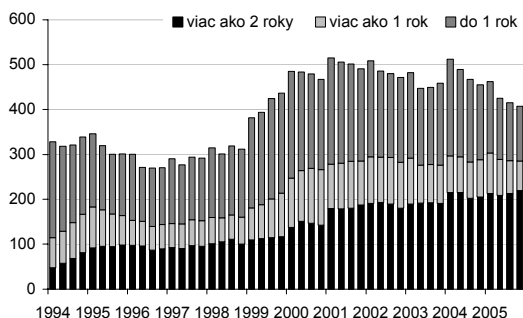
Graf 4: Nezamestnanosť podľa vekových skupín

Zdroj: ŠÚ SR, IFP

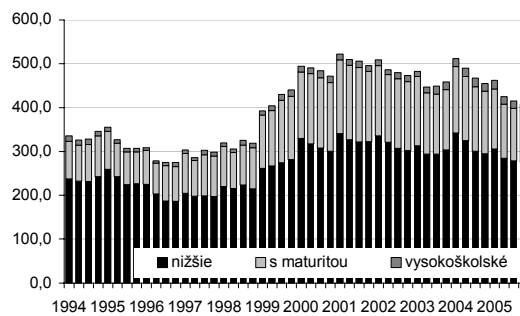
Najväčším problémom Slovenska sa v poslednom období stala **dlhodobá nezamestnanosť**. Podľa výberového zisťovania pracovných síl (VZPS) dosahuje počet dlhodobo nezamestnaných takmer 300 000, čo je viac ako 60 % z celkového počtu nezamestnaných. Ako už bolo vyššie spomenuté, dlhodobá nezamestnanosť sa objavila na Slovensku už v roku 1991. Podľa metodiky VZPS bolo v roku 1994 takmer 35 % nezamestnaných bez zamestnania dlhšie ako jeden rok a takmer 15 % dlhšie ako dva roky. Na konci 90. rokov počet dlhodobo nezamestnaných dosiahol až 50 % a počet veľmi dlhodobo nezamestnaných (viac ako 2 roky) až 32 % z celkového počtu nezamestnaných. V súčasnosti je tento pomer ešte vyšší, skoro 70 % nezamestnaných je aj dlhodobo nezamestnaných a 50 % veľmi dlhodobo nezamestnaných.

Graf 5: Počet nezamestnaných podľa dĺžky trvania nezamestnanosti

Zdroj: ŠÚ SR, IFP

Graf 6: Počet nezamestnaných podľa dosiahnutého najvyššieho vzdelania

Zdroj: ŠÚ SR, IFP

Pri pohľade na **štruktúru nezamestnaných podľa vzdelania** je zrejmé, že najväčší podiel na počte nezamestnaných majú ľudia s nižším vzdelaním. Tento pomer je dlhodobo medzi 60 % až 75 %. Potvrďuje sa, že títo ľudia majú najväčší problém nájsť si vhodnú prácu. Keď sa človek s nižším vzdelaním ocitne bez zamestnania a nevie si rýchlo nájsť nové zamestnanie alebo vzdelávací či rekvalifikačný kurz, stráca pracovné návyky a hľadanie práce sa stáva pre neho čoraz náročnejším, keďže dlhodobo klesá počet nízkokvalifikovaných pracovných miest vyžadujúcich len základné alebo neúplné stredoškolské vzdelanie.

Po roku 1989 sa na Slovensku objavila nezamestnanosť a počet nezamestnaných začal narastať. Od roku 2001 sa počet nezamestnaných začal postupne znižovať a to nielen kvôli legislatívnym zmenám, ale aj kvôli tvorbe väčšieho počtu nových pracovných miest. Podobný trend sa očakáva aj v najbližších rokoch. Napriek tomu nezamestnanosť ostáva jedným z najväčších problémov slovenskej ekonomiky.

2 Príjmy, vývoj nerovností a chudoba na Slovensku

Príjmy obyvateľstva sú najcitlivejšou zložkou pri skúmaní životnej úrovne. Odhliadnuc od makroekonomického vývoja, či situácie na kapitálových trhoch sú čisté disponibilné príjmy (t.j. príjmy po zdanení) pre každého obyvateľa hlavným faktorom jeho blahobytu.

V tejto kapitole je zobrazený vývoj miezd a ostatných príjmov medzi rokmi 1989 a 2005 nielen v nominálnom, ale predovšetkým v reálnom vyjadrení (tzn. očistenom od inflácie). Analýza sa pokúša zodpovedať niektoré dôležité otázky vývoja priemernej mzdy a príjmových nerovností a na základe faktov upresniť na verejnosti často skreslené interpretácie. Zvláštnu pozornosť venuje situácii nízkopríjmových skupín, dôchodcov, ale aj otázke aká veľká je vrstva bohatých na Slovensku.

Priemerná hrubá mesačná **mzda** narástla medzi rokmi 1989 a 2005 v nominálnom vyjadrení z 3 142 Kčs na 17 274 Sk, čo predstavuje zmenu o 427 %. Rýchlejšie sa zvyšovala v období prvých rokov transformácie, ktoré je zároveň charakterizované nestabilným makroekonomickým prostredím. Postupne sa jej rast znižoval, keď v uplynulých rokoch dosahuje úroveň v rozpätí od 5 do 10 %. Hrubé vyjadrenie ale nezohľadňuje infláciu, ktorú môžeme v súčasnosti považovať za stabilizovanú, ale najmä v prvých rokoch transformácie bola veľmi volatilná a v niektorých rokoch dosahovala veľmi vysokú úroveň. Preto nám objektívnejší pohľad ponúka reálna mzda obyvateľstva, teda mzda očistená od rastu cien.

Tab. 3: Priemerná mesačná mzda zamestnanca

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Priemer (v Sk)	3324	3770	4543	5379	6294	7195	8154	9226	10003	10728	11430	12365	13511	14365	15825	17274
Nominálna zmena (v %)	5,79	13,4	20,5	18,4	17,0	14,3	13,3	13,1	8,4	7,2	6,5	8,2	9,3	6,3	10,2	9,2
Reálna zmena (v %)	-3,8	-29,6	9,4	-3,9	2,2	3,6	7,0	7,3	1,6	-3,0	-5,0	1,0	5,7	-2,1	2,4	6,3

Zdroj: ŠÚ SR, IFP

Priemerná **reálna mzda** sa medzi rokmi 1989 a 2005 znížila o 7,6 %, tento vývoj ale nebol ani zďaleka rovnomerný. Takmer celý prepád reálnej mzdy sme na Slovensku zaznamenali v prvých rokoch po páde komunizmu, v období, kedy síce nominálne vyjadrené mzdy narástli, ich reálne znehodnotenie ale zapríčinila prudká inflácia, ktorá najmä v roku 1991 vyskočila mimoriadne vysoko. Zhodnotenie miezd medzi rokmi 1993 a 2005 to jasne naznačuje, v tomto období narástla priemerná reálna mzda o takmer 30 %.

Tab. 4: Vývoj priemernej reálnej mzdy (v %)

	Reálna zmena miezd	Priemerné ročné rasty
1989 - 2005	-7,6	-0,50
1993 - 2005	29,6	1,63
1998 - 2005	4,9	0,30

Zdroj: ŠÚ SR, IFP

Krátkodobým poklesom reálnej mzdy sa vyznačuje aj obdobie rokov 1999 a 2000, kedy došlo k značným reštrukturalizačným zmenám. V ďalších rokoch bol rast reálnych miezd stabilizovaný, v roku 2005 dosiahol vysokých 6,3 % a mal by sa aj naďalej udržať na relatívne vysokej úrovni.

Takto vyjadrený ukazovateľ zohľadňujúci vývoj cenového indexu je do istej miery nekompletným ukazovateľom, pretože nezachytáva kvalitatívny posun charakteristických tovarov. Okrem elektrických spotrebičov, áut a iných tovarov sú to napríklad aj lieky. Najmä na ťažké ochorenia sú dnes dostupné podstatne kvalitnejšie lieky ako počas socializmu. Otázka kvalitatívneho posunu tovarov je predmetom samostatnej kapitoly.

Výslednú **čistú mzdu** do veľkej miery formuje aj jej zdanenie. Sadzby dane zo mzdy boli na podstatne nižšej úrovni ako dnes, keď najvyššia daňová sadzba dosahovala 20 %. Vyšší reálny pokles čistej mzdy v porovnaní s hrubou mzdou posilňuje aj fakt, že zo mzdy zamestnanec v minulosti neodvádzal žiadne odvody.

Tab. 5: Pokles reálnej čistej mzdy (1989 - 2005)

Jednotlivec (38 % priemernej mzdy)	12,4 %
Jednotlivec (priemerná – 100 %)	15,7 %
Rodina (manžel – 100 %, manželka 60 %, 2 deti)	13,9 %
Rodina (manžel – 60 %, manželka 60 %, 2 deti)	7,5 %
Rodina (manžel – 100 %, manželka 60 %, 4 deti)	13,0 %
Rodina (manžel – 300 %, manželka 100 %, 2 deti)	18,2 %

Zdroj: ŠÚ SR, IFP

Kým reálna hrubá mzda pre všetky modelové prípady poklesla rovnako o 7,6 %, reálna čistá mzda v prípade jednotlivca s priemernou mzdou klesla o 15,7 %. Manželia zarábajúci 60 % priemernej mzdy s dvoma deťmi zarábajú v hrubom aj čistom reálnom vyjadrení rovnako o 7,5 % menej, kým vysokopříjmová rodina (manžel 300 % priemernej mzdy, manželka 100 % priemernej mzdy) s dvoma deťmi si v čistom reálnom vyjadrení pohoršila oproti roku 1989 až o 18,2 %.

Potrebné je však zdôrazniť, že v súčasnosti je podiel miezd na celkových príjmoch domácností menší ako bol v minulosti. Reálny pokles miezd je preto čiastočne kompenzovaný väčším podielom kapitálových príjmov na celkových príjmoch domácností.

2.1 Príjmová distribúcia

Priemerná mzda v národnom hospodárstve je hlavným indikátorom vývoja mzdových podmienok, významnú úlohu však zohrávajú aj ostatné príjmy obyvateľstva - kapitálové a sociálne (napr. podpora v nezamestnanosti, dôchodky a pod.). Samotné mzdy tvorili v roku 2005 približne 40 % z celkových príjmov domácností⁷, pričom najväčší podiel nemzdových príjmov dosahujú nízkopříjmové skupiny, ktorých veľká časť je nezamestnaná a teda poberajúca podporu v nezamestnanosti prípadne iné sociálne dávky.

Príjmová distribúcia zobrazuje **rozloženie celkových príjmov** medzi obyvateľstvom. Z tohto dôvodu sa teraz budeme zaoberať rozložením čistých príjmov obyvateľstva (tzn. po zdanení), keďže predstavujú príjem, s ktorým môžu osoby skutočne nakladať podľa svojho uváženia. Na základe príjmovej distribúcie ilustrujeme aj vývoj nerovnosti. Tá sa dá merať niekoľkými spôsobmi. Za najkomplexnejší sa považuje Giniho koeficient, ďalším spôsobom môže byť podiel horného a dolného kvartil (75/25), kvintilu (80/20), či decilu (90/10).

Pre socialistickú spoločnosť je typická rovnosť, čo potvrdzuje rozloženie miezd aj ostatných príjmov v roku 1988⁸. Nerovnosti od roku 1989 postupne narastali, k čomu do veľkej miery prispela zmena režimu, teda zavedenie trhovej ekonomiky založenej na konkurencii, kde výška príjmov výraznejšie závisí od kvality a množstva vykonanej práce. Kým v roku 1988 **Giniho koeficient** dosiahol 19 %, v roku 2004 to už bolo 26,4 %⁹.

⁷ Zvyšok tvoria najmä hrubý zmiešaný dôchodok a sociálne dávky. Kompletná tabuľka je v prílohe - Tab. P 2.

⁸ Príjmové nerovnosti sme vypočítali pre roky 1988, 1992, 1996 a 2002, pre ktoré sú na Slovensku dostupné dáta potrebné pre takúto analýzu. Údaj za rok 2004 poskytol ŠÚ SR z predbežných výsledkov zisťovania príjmov a životných podmienok EU SILC 2005.

⁹ Neúplné historické údaje komplikujú porovnanie v čase. Po prispôbení metodológie roku 1988 je dnešná úroveň Giniho koeficientu mierne odlišná - 26,0 %.

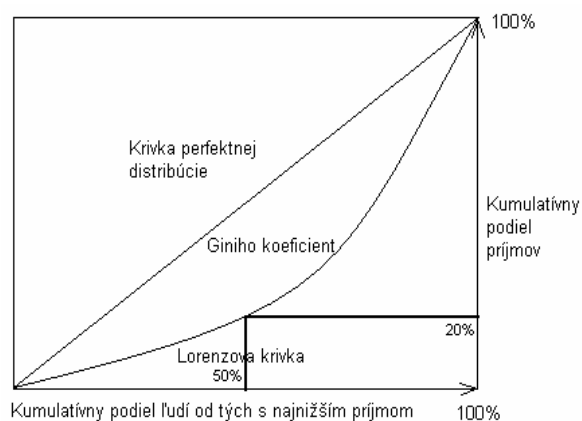
Zaujímavý je aj pohľad na vývoj Giniho koeficientu počas obdobia socializmu. Na konci 50. rokov bola v Československu jeho hodnota 27,2 %, teda ešte vyššia ako dnes. Do roku 1989 postupne klesala a v 90. rokoch nastúpila opačný vývoj.

Box: Meranie príjmových nerovností

Na meranie príjmovej nerovnosti sa najčastejšie používa tzv. Giniho koeficient spolu s Lorenzovou krivkou. **Lorenzova krivka** je grafickým znázornením dokonale rovnej distribúcie príjmov, kedy prvých 10 % domácností dosahuje 10 % celkových príjmov, 50 % domácností 50 % príjmov a podobne.

Lorenzova krivka vyjadruje vzťah medzi absolútnou rovnosťou (ideálna Lorenzova krivka znázornená ako uhlopriečka štvoruholníka a pomenovaná ako krivka dokonalej distribúcie), absolútnou nerovnosťou (jedna domácnosť dostáva všetok príjem a je zhodná s osami grafu) a skutočnou nerovnosťou. Na ilustráciu, z grafu vyplýva, že 50 % domácností s najnižším príjmom zarába iba 20 % všetkých príjmov.

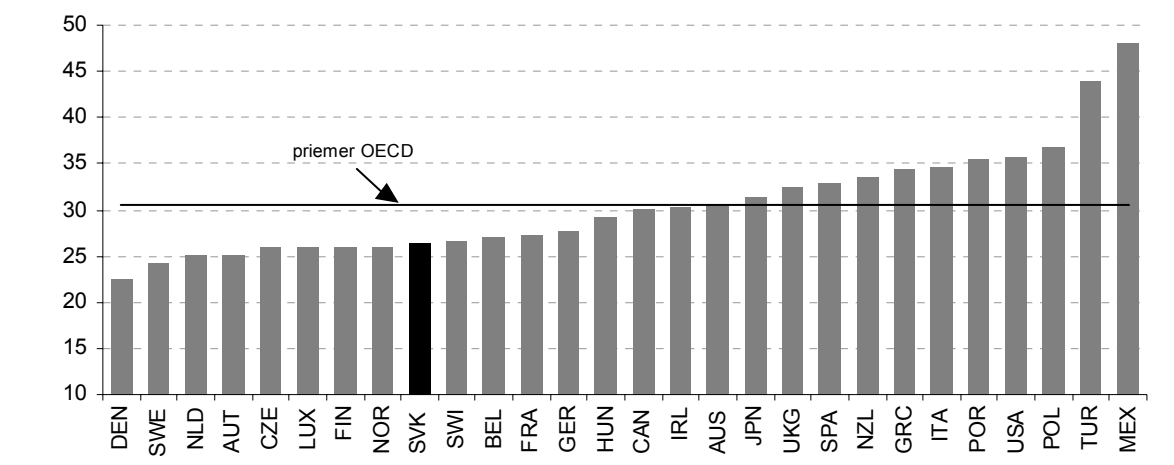
Giniho koeficient predstavuje plochu medzi krivkou dokonalej distribúcie a skutočnou Lorenzovou krivkou. Môže nadobúdať hodnoty medzi 0 % – 100 %. Čím je hodnota bližšie k 0, tým je rozdelenie príjmov rovnejšie. Naopak, čím je bližšie k 100, tým je rozdelenie menej rovnomerné.

Okrem Giniho koeficientu sa na meranie nerovnosti príjmov používa aj ukazovateľ decilu pomerného rozptýlenia. Vyjadruje sa ako pomer príjmu deviateho k prvému decilu prípadne kvintilu, kvartilu ¹⁰.

Podobne môžeme určiť aj pomer medzi sumami príjmov 10 % (20 %, 25 %...) najbohatších obyvateľov k 10 % (20 %, 25 %...) najchudobnejších obyvateľov. Výsledok pomeru udáva, koľkokrát väčší príjem poberajú obyvatelia nachádzajúci sa v hornom decile (kvantile, kvartile,...) oproti obyvateľom nachádzajúcim sa v dolnom decile.

Tab. 6: Giniho koeficient

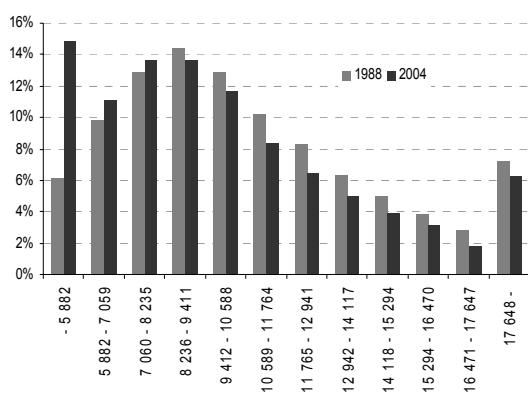
Zdroj: OECD, ŠÚ SR

¹⁰ Decil – štatistické rozdelenie sledovanej veličiny do 10 skupín, t.j. 1 skupina predstavuje 10 %. V hornom decile sa nachádza top 10 % populácie zoradených podľa výšky príjmu. Analogicky kvartil je 25 %, kvintil 20 % a pod.

Medzinárodné porovnanie nasvedčuje, že **Slovensko stále patrí medzi relatívne rovnostárske spoločnosti**¹¹. Priemer OECD od polovice 80. rokov mierne narástol, keď v roku 2000 dosiahol 30,8 %. Medzi najrovnostárskejšie krajiny patria Dánsko (22,5), Švédsko (24,3) a Holandsko (25,1), naopak najväčšie nerovnosti v rámci OECD dosahujú Poľsko (36,7), Turecko (43,9) a Mexiko (48), veľmi vysoká je nerovnosť aj v USA (35,7). Vysoké nerovnosti dominujú aj vo väčšine rozvojových respektíve chudobných krajín, kde sa bohatstvo koncentruje vo veľmi malej skupine populácie a prevažná časť obyvateľstva je extrémne chudobná.

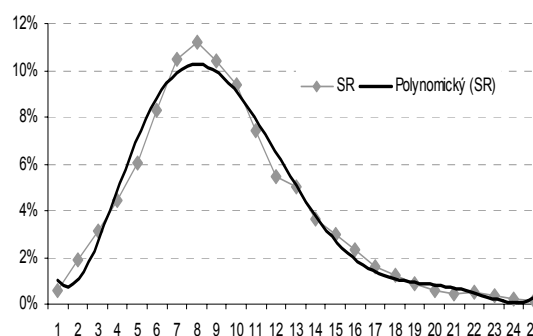
Nasledujúci graf znázorňuje **porovnanie distribúcie čistých príjmov**, pričom príjmy z roku 1988 sú kvôli porovnateľnosti vyjadrené v cenách roku 2004. Vyplýva z neho, že podiel obyvateľov sa takmer vo všetkých intervaloch rozdelených podľa výšky príjmu zmenil len nepatrne. Výrazná zmena nastala iba v prvom intervale, kde vzrástol podiel obyvateľstva zo 6,1 na 14,8 %. K podstatne väčšiemu súčasnému počtu ľudí s nízkymi príjmami prispel najmä menej solidárny sociálny systém a rastúca nezamestnanosť. Nepotvrdil sa často spomínaný argument, že sa vytvorila široká vrstva bohatých. Nadštandardné príjmy poberá približne rovnaký počet obyvateľov ako v roku 1988. Presvedčenie, že dnes najbohatší ľudia dosahujú relatívne vyššie príjmy ako najbohatší ľudia v roku 1988, nie je možné overiť vzhľadom na nedostatok údajov pre rok 1988.

Graf 7: Domácnosti podľa priemer. mesačného čistého príjmu na osobu (v cenách roku 2004)

Zdroj: ŠÚ SR, výpočty IFP

Graf 8: Osoby podľa priemerného mesačného čistého príjmu (v roku 2004, v tis. Sk)

Zdroj: ŠÚ SR, výpočty IFP

Môžeme očakávať, že nerovnosti budú v najbližších rokoch mierne narastať. Príčiny majú svoj pôvod na trhu práce. V súčasnosti je nezamestnanosť nízka predovšetkým medzi vysokoškolsky vzdelanými ľuďmi, ktorým v súčasnosti najmä v dôsledku nenaplneného dopytu rastú mzdy rýchlejšie. Menej kvalifikovanej pracovnej sily je dostatok. To znamená, že zamestnávateľia majú menšie možnosti prijať zamestnanca na post vyžadujúci kvalifikáciu, kým v prípade jednoduchších prác je nahraditeľnosť väčšia. Ak sa teda dopyt po práci zvyšuje, na raste miezd sa to najvýraznejšie prejaví práve v prípade kvalifikovaných ľudí. Ponuka nekvalifikovanej pracovnej sily je dostatočne široká a rast dopytu vyvolá menší tlak na zvyšovanie miezd.

¹¹ V medzinárodnom porovnaní sú použité najaktuálnejšie dostupné dáta – najčastejšie od roku 1999 do 2002, pre Slovensko 2004. Tieto dáta je potrebné interpretovať veľmi opatrne, keďže porovnanie sťažuje niekoľko odlišností. Metodológia zberu dát sa v jednotlivých krajinách odlišuje, takisto sú uvedené odlišné roky, aj keď Giniho koeficient sa v najvyspelejších krajinách za niekoľko rokov výrazne nemení. Navyše sú údaje pre niektoré krajiny uvádzané v hrubej, iné v čistej forme (SVK, CZE, HUN, POL, AUT, GRC, MEX, SPA), teda pred alebo po zdanení, čo môže takisto ovplyvniť hodnotu koeficientu.

Ekonomiky s podobným Giniho koeficientom môžu mať odlišnú príjmovú distribúciu¹², preto porovnáme aj príjmy najbohatších s najchudobnejšími. Z tabuľky 7 a 8 vyplýva, že podiely horných a dolných decilov, kvintilov a kvartilov, ako aj ich podiel k priemernej mzde za 17 rokov narástli iba veľmi mierne, čo potvrdzuje vývoj ilustrovaný Giniho koeficientom o **čiasočnom náraste príjmových nerovností**. Ich zmena medzi rokmi 1988 a 2005 je pritom podstatne menšia ako zmena Giniho koeficientu.

Tab. 7: Podiely úrovne príjmov				
	1988	1992	1996	2004
90/10	2,61	2,34	3,11	3,06
80/20	1,88	1,70	1,95	2,00
75/25	1,65	1,52	1,67	1,71

Tab. 8: Podiel na priemernej mzde				
	1988	1992	1996	2004
1. decilu	0,36	0,31	0,24	0,30
1. kvintilu	0,42	0,36	0,30	0,38
1. kvartilu	0,44	0,39	0,33	0,41

Zdroj: ŠÚ SR, výpočty IFP

Aj v tomto prípade obtojí Slovensko v medzinárodnom porovnaní ako rovnostárska spoločnosť. Nižšiu hodnotu pomeru príjmu 9. decilu k 1. decilu (90/10) z krajín OECD majú iba Švédsko, Dánsko, Holandsko a Česká republika. S hodnotou 3,06 sme výrazne pod priemerom OECD s koeficientom 4,2.

Trochu iný pohľad poskytuje **porovnanie sumy príjmov** v horných intervaloch so sumami príjmov v dolných intervaloch. Suma príjmov 20 % osôb populácie s najvyššími príjmami je dnes 3,9-krát vyššia v porovnaní so sumou príjmov 20 % populácie s najnižšími príjmami.

2.2 Chudoba

HDP je ako ukazovateľ často kritizovaný, že nezohľadňuje zmeny vo všetkých príjmových skupinách spoločnosti ale len na agregátnej úrovni a preto nie je ideálnym indikátorom pre porovnanie životnej úrovne obyvateľov. Giniho koeficient takéto vlastnosti má, ak však rastie spolu s HDP, môže sa stať, že postavenie chudobných sa vôbec nezlepší. Na Slovensku rastie hospodárstvo ďaleko rýchlejšie ako nerovnosti. Z predchádzajúceho grafu 7 je ale zrejmé, že narástol počet obyvateľov poberajúcich nízke príjmy. Aj preto sa treba podrobnejšie zaoberať situáciou nízkopríjmových skupín.

Významným fenoménom pre nízkopríjmové skupiny je chudoba. Predstavuje zložitý problém, pri ktorom nedostatok hmotných i nehmotných prostriedkov vrátane finančných zdrojov neumožňuje zabezpečiť základné životné potreby na primeranej úrovni. Jedným z možných spôsobov, ako identifikovať chudobu na základe objektívnych ukazovateľov ekonomickej a sociálnej štatistiky, je agregácia ukazovateľov miery nezamestnanosti, sociálnej odkázanosti a priemernej mzdy. Tieto priamo alebo nepriamo indikujú chudobu. V súčasnosti sa z hľadiska štatistického vykazovania chudoby využívajú predovšetkým dva koncepty: relatívna a absolútna chudoba.

Relatívna chudoba meria zdroje a životné podmienky časti populácie vo vzťahu k ostatným. Meranie relatívnej chudoby je viac otázkou sociálnej spravodlivosti a je previazané s rozvojom politik zameraných na znižovanie sociálnych nerovností a vytváranie mechanizmov na vyrovnávanie najextrémnejších rozdielov v bohatstve, životných podmienkach a príležitostiach. Vyjadruje sa ako percento populácie s príjmom nižším ako 60 % mediánu¹³. Relatívna hranica teda odzrkadľuje ekonomickú pozíciu jednotlivca v

¹² Lorenzova krivka môže mať odlišný tvar a pritom vykazovať rovnakú hodnotu Giniho koeficientu. Extrémnym príkladom je, keď polovica domácností má nulový príjem a druhá polovica úplne rovnaký. Vtedy je hodnota Giniho 50 %. Rovnako to bude v prípade, keď jedna domácnosť poberá polovicu celkového príjmu a druhú polovicu poberajú pri úplnej rovnosti všetky ostatné domácnosti.

¹³ Medián – stredná hodnota, t.j. presne jedna polovica populácie ma vyšší a druhá polovica nižší príjem.

kontexte konkrétnej spoločnosti a mení sa zároveň s vývojom životnej úrovne v tejto spoločnosti.

Relatívna chudoba sama osebe nevystihuje dostatočne skutočnú chudobu. Nezohľadňuje vybavenosť inými zdrojmi (napríklad výškou vlastného majetku) a vychádza z distribúcie príjmov v rámci príslušnej krajiny. Jej nevýhodou je práve relatívne vyjadrenie, teda nemôžeme povedať, že obyvatelia v krajine s vyššou relatívnou chudobou sú naozaj chudobnejší ako inde, lebo v absolútnom vyjadrení to vôbec nemusí platiť¹⁴. U nás je takto ohrozených chudobou 13,3 % populácie, podľa upravenej metodiky na účely porovnania s rokom 1988 to je 12,4 %, teda takmer dvojnásobok oproti roku 1988 (6,3 %), čo približne zodpovedá prvému stĺpcu na grafe 7. V tomto ukazovateli sme na tom o niečo lepšie ako priemer EÚ25 (16 %). Podobnú mieru relatívnej chudoby dosahujú napríklad Rakúsko, Francúzsko ale aj Bulharsko¹⁵.

Ak sa chudoba vyjadrí prostredníctvom **absolútnej chudoby**, domácnosť je klasifikovaná ako chudobná, ak jej príjem nedosahuje fixne stanovenú hranicu. Zaužívanou úrovňou pre extrémnu chudobu je 2,15 alebo 4,3 USD v PKS na jeden deň. Absolútna chudoba je otázka akútnej deprivácie, hladu, predčasného úmrtia a utrpenia. V praxi môže byť ťažké merať ju konzistentným spôsobom, ale názory sa zhodujú v tom, že je to netolerovateľná situácia vyžadujúca urýchlenú aktivitu na nápravu. Takáto úroveň príjmov je relevantná a porovnávaná skôr v chudobných krajinách, v prípade Slovenska nie je dôležité sledovať tento ukazovateľ v čase, keďže ide len o nepatrné percento. Príjem do 2,15 USD poberá 0,25 % populácie, do 4,3 USD 1,07 % populácie.

Na Slovensku nebola doteraz prijatá definícia absolútnej chudoby. Ako o materiálne ohrozenej skupine môžeme hovoriť o **ľuďoch v hmotnej núdzi**. Životné minimum je síce definované administratívne a mení sa v závislosti od politického rozhodnutia, o tejto časti populácie však môžeme uvažovať ako o skupine, ktorú spoločnosť považuje za najviac ohrozenú.

Poberateľmi dávok v hmotnej núdzi sú často ľudia s minimálnou sociálnou integráciou, zvyčajne nezamestnaní a často aj neschopní zapojiť sa do trhu práce. Tieto dávky poberalo ku koncu roka 2005 3,18 % populácie, pri započítaní spoločne posudzovaných osôb to je 6,74 %, čo je pokles z 8,28 % v roku 1994. Takto stanovený počet poberateľov kulminoval okolo roku 2001, keď dosiahol takmer 11 %.

Medzi rizikové skupiny z hľadiska chudoby patria najmä starší ľudia (dôchodcovia), viacdtné a neúplné rodiny, dlhodobo nezamestnaní. Rizikovými skupinami sú aj ľudia s nižším vzdelaním.

2.3 Dôchodcovia

Veľmi početnou a do veľkej miery marginalizovanou skupinou obyvateľstva sú ľudia v poproduktívnom veku. Na Slovensku je 1,223 milióna dôchodcov, tvoria tak významnú časť populácie. Vysoko pertraktovanou témou je ich sociálna situácia.

Priemerný dôchodca poberal v roku 2005 mesačne 7 703 Sk, čo predstavuje oproti 1 673 Sk v roku 1990 nárast o 360 %. Aj v tomto prípade je objektívnejšie zhodnotiť reálny vývoj. Po zohľadnení inflácie **klesli priemerné dôchodky za 15 rokov o necelých 15 %**, reálny pokles nastal podobne ako pri mzdách v prvých rokoch transformácie v dôsledku vysokej inflácie.

¹⁴ Príjmovovo diverzifikovanejšia Veľká Británia má vyššiu mieru rizika chudoby ako napríklad Bosna a Hercegovina.

¹⁵ Medzinárodné porovnanie pre rok 2004.

Po stabilizácii makroekonomického prostredia sa začali starobné dôchodky zhodnocovať aj v reálnom vyjadrení. Od roku 1995 sa reálne zvýšili o takmer 19 %.

Tak ako pre celú populáciu môžeme určiť mieru nerovnosti aj pre dôchodcov ako samostatnú skupinu, teda ľudí poberajúcich starobný dôchodok, v niektorých prípadoch v kombinácii s vdovským resp. vdoveckým dôchodkom. Na rozdiel od príjmov pre celú populáciu **nerovnosti medzi dôchodcami od roku 1990 klesli**. Kým v roku 1990 bola hodnota Giniho koeficientu 16,1 %, do roku 2005 klesla na 11,7 %. Koeficient zahŕňa iba verejné transfery, neobsahuje súkromné kapitálové príjmy, ktoré v zásade zvyšujú nerovnosti. Preto sa vyhneme medzinárodnému porovnaniu.

Môžeme zhrnúť, že najpodstatnejšia časť poklesu príjmov nastala hneď po páde socialistického režimu, kedy turbulentné makroekonomické prostredie znehodnotilo príjmy všetkých obyvateľov. Následne nastalo ich relatívne stabilné reálne zhodnocovanie, preto je pri porovnávaní reálnej zmeny dôležité diferencovať medzi dvomi odlišnými etapami vývoja.

Na rozdiel od mnohých vyhlásení, často nepodložených skutočnými dátami patrí Slovensko medzi relatívne silne rovnostárske spoločnosti. Nerovnosti síce od roku 1989 narástli, to sa ale považujeme vzhľadom na charakter ekonomiky predchádzajúceho režimu za prirodzený jav. Čo do počtu, nenarástla vrstva bohatých, aj keď pravdepodobne existuje úzka skupina najbohatších, ktorí majú vyššie príjmy ako im zodpovedajúca skupina v roku 1989.

Za pozornosť pre tvorcov hospodárskej politiky stojí vrstva chudobných, ktorá oproti roku 1989 narástla. Socialistický systém bol postavený na tom, že dokázal obmedziť chudobu obyvateľov na minimum, ako sa však ukázalo za dlhodobo neudržateľných podmienok. Expanziu chudoby do veľkej miery zapríčinila nezamestnanosť, ktorá sa v trhovej ekonomike objavila ako dovtedy nepoznaný fenomén. Títo ľudia sa často nedokázali uplatniť v nových podmienkach a ocitli sa na pokraji sociálneho vylúčenia.

3 Výdavky, dostupnosť tovarov a vybavenie domácností

Dôležitým hľadiskom pre hodnotenie životnej úrovne nie je len úroveň reálnych príjmov, ale aj možnosť tento príjem realizovať, tzn. vydávať peňažné prostriedky na spotrebu tovarov a služieb. Tovary a služby môžeme rozdeliť na nevyhnutné a luxusné. Nevyhnutné zabezpečujú základné životné potreby zväčša každodennej potreby ako potraviny, nápoje, oblečenie a pod. Luxusnými statkami si spotrebiteľ zvyšuje svoj blahobyť, ale pre prežitie nie sú nevyhnutné. Čím viac peňazí zo svojho príjmu po uspokojení nevyhnutných potrieb môžu obyvatelia vynaložiť na luxusné tovary, tým dosahujú vyšší komfort¹⁶.

Je otázkou definície, čo zaradíme medzi **nevyhnutné** a čo medzi **luxusné statky**. Navyše, tovary, kedysi považované za luxus, sú dnes samozrejmosťou (napr. telefón, televízor). Z dôvodu nedostatočných údajov budeme pre účely analýzy za nevyhnutné statky považovať len potraviny a odevy.

Potraviny a nealkoholické nápoje v súčasnosti tvoria takmer 20 % celkových výdavkov obyvateľstva, čo je asi polovica oproti roku 1989, kedy dosahovali 37,8 %. Na potraviny mŕňame stále podstatne viac ako najvyspelejšie krajiny, podiel sa ale za uplynulých 16 rokov znižuje rýchlejšie. Napríklad vo Veľkej Británii sa toto percento znížilo z 12,6 % v roku 1989 na 8,7 % v roku 2005.

Podobný vývoj možno sledovať aj v odievaní a obuvi. Pokles podielu výdavkov na elementárne statky tak zväčšuje priestor pre spotrebu iných tovarov alebo služieb. Do popredia sa dostávajú najmä služby. Väčší priestor v rodinných rozpočtoch dostáva napríklad kultúra, rekreácie, či reštaurácie a hotely.

Keďže priemerná reálna mzda medzi rokmi 1989 a 2005 mierne poklesla a zároveň sa znížil podiel celkových výdavkov na potraviny, malo by to znamenať, že potraviny sú pre priemerného obyvateľa v súčasnosti lacnejšie¹⁷. Keď rozšírime náš záujem nielen na potraviny, ale aj iné tovary, môžeme získať odpoveď na uvedený predpoklad pomocou **porovnania nominálnej mzdy a cien vybraných tovarov a služieb**. Prostredníctvom tohto vzťahu porovnáme koľko minút či hodín musel priemerný zamestnanec pracovať napríklad na 1 kg chleba alebo na jeden farebný televízor v roku 1989 a koľko dnes¹⁸.

V roku 1989 bola priemerná nominálna mzda 3 142 Kčs, v roku 2005 zamestnanec priemerne zarobil 17 274 Sk. Väčšina potravín vo vzťahu k mzde zlacnela, tzn. že zamestnanec s priemerným príjmom na ne pracuje v súčasnosti menej než v roku 1989. Čerstvé maslo, cestoviny, mäsové výrobky, zemiaky, jablká či fľaškové pivo zlacneli len mierne, olej, ryža, víno, rum, vajcia i kurča výraznejšie. Nájdu sa aj také potraviny, na ktoré musí priemerný občan pracovať dlhšie – napr. tvrdý syr a mlieko.

¹⁶ S rastúcim bohatstvom jednotlivca klesá podiel nevyhnutných výdavkov na celkových výdavkoch, aj keď v absolútnom vyjadrení môžu výdavky napríklad na jedlo narastať. To isté platí aj o agregátnej veličine, teda celkovej spotrebe obyvateľstva. Z každej dodatočnej peňažnej jednotky minie človek na jedlo menej. Ekonomicky povedané príjmová elasticita dopytu po jedle je nižšia ako 1.

¹⁷ Za predpokladu, že množstvo spotrebovaných potravín nekleslo.

¹⁸ Toto porovnanie navyše abstrahuje od niektorých nedostatkov vyjadrenia reálnej mzdy, ktorá závisí od vykazovanej inflácie. Infláciu totiž meriame pomocou indexu spotrebiteľských cien (CPI - Consumer Price Index), ktorý z dlhodobého hľadiska zvyčajne mierne zveľičuje skutočnú infláciu. CPI dokáže len s oneskorením zachytiť zavedenie nových tovarov na trh a schopnosť spotrebiteľa substituovať tovary pri zmene cien. Neobsahuje ani informáciu o nemerateľných zmenách v kvalite tovarov.

Tab. 9: 1989 vs. 2005 ¹⁹ (ceny, odpracovaný čas)		
Základné potraviny	1989	2005
Chlieb svetlý 1 kg	4,40	28,20
	14 minút	15 minút
Čerstvé maslo 125g	5,00	22,90
	16 minút	13 minút
Syr Eidam tehla 1kg	23,00	166,40
	75 minút	92 minút
Oleј 1l	25,40	46,90
	82 minút	26 minút
Mlieko polotučné 1l	2,00	19,60
	6 minút	11 minút
Trvanlivá saláma 1kg	60,00	240,70
	3 h. a 15 min.	2 h. a 14 min.
Kurča 1kg	30,00	74,00
	97 minút	41 minút
Rum tuzemský 0,5l	100,00	97,60
	5 h. a 24 min.	54 minút

Iné	1989	2005
Elektrina-170 kWh/mesiac	178,50	860,60
	9,5 hodiny	8 hodín
Plyn – 250 m3/mesiac	300,00	3 346,60
	16 hodín	31 hodín
Chladnička	3 530,00	12 656,00
- 175l/260l	22,5 dňa	14,5 dňa
Farebný televízor	13 000,00	8 144,00
	83 dní	9 dní
Auto Škoda	84 600,00	354 988,00
- Favorit/Fabia 1,2	27 mesiacov	20,5 mesiaca
Pánsky oblek	997,00	4 897,00
	54 hodín	45 hodín
Pánske strihanie vlasov	7,00	55,70
	23 minút	31 minút
Vstupenka do kina	10,00	65,40
	32 minút	36 minút

Zdroj: ŠÚ SR, výpočty IFP

Z dostupných údajov o cenách potravín sme pre porovnanie vytvorili nákup, ktorý nemôžeme považovať za úplne reprezentatívny, ale obsahuje významnú časť tovarov každodennej potreby. Skladá sa z 1 kg chleba, 10 rožkov, 1 kg ryže, 1 kg múky, 500 g cestovín, 1 l oleja, 2 l mlieka, 0,3 kg tvrdého syra, 10 vajec, 125 g masla, 1 kg hovädzieho mäsa, 1 kg kuracieho mäsa, 0,3 kg trvanlivej salámy, 0,3 kg dusenej bravčovej šunky, 5 fľaškových pív a 1 kg jablák. V roku 1989 by takto zostavený nákup stál 218 Kčs, v októbri 2005 by sme zaplatili 745 Sk. V roku 1989 by na ň musel priemerný Slováčok pracovať takmer 12 hodín, kým v roku 2005 už len necelých 7 hodín (o 43 % pracovného času menej).

Podobne ako potraviny aj odevy sú v súčasnosti výrazne lacnejšie. K výraznému zlacneniu došlo pri domácich spotrebičoch, ale aj osobný automobil a benzín sú v súčasnosti mierne lacnejšie. Na druhej strane je z vývoja inflácie známe, že bývanie vo všeobecnosti zdraželo. Aj keď elektrina si drží cenovú úroveň z roku 1989, ceny plynu vzrástli približne dvojnásobne.

Samozrejme ani uvedené porovnanie nevystihuje celú zložitú problematiku, keďže sa nepozera na ekonomiku ako celok, ale len na vybrané tovary a pre zjednodušenie porovnáva ceny iba k priemernej mzde, čo neplatí pre celú populáciu. Predovšetkým sa však za 16 rokov zásadne zvýšila kvalita mnohých tovarov a služieb.

Okrem príjmov a cien jednotlivých tovarov zohráva svoju úlohu aj ich **dostupnosť**. Mnoho tovarov každodennej spotreby, ktoré sa ani v roku 1989 nepovažovali za luxusné, mali obmedzenú dostupnosť. Chronický nedostatok mäsa, ovocia, či základného vybavenia domácnosti nútil ľudí strácať čas čakáním v rade. Zaujímavé porovnanie môžeme získať pri **tovaroch dlhodobej spotreby**, keď sa zameriame na vybavenosť domácností týmito tovarmi.

Chladnička, práčka, farebný televízor, telefón sú v súčasnosti takmer pre všetkých ľudí samozrejmou, ale v roku 1989 tomu tak nebolo. Farebný televízor malo okolo roku 1989 v západných krajinách 90 až 95 % domácností ²⁰, na Slovensku necelých 50 % domácností. Podobne je to s ostatnými spomínanými tovarmi. Dnes nemajú telefón v podstate iba tí, ktorí sa rozhodli nemať ho. Na začiatku 90. rokov bolo v západných krajinách vybavených

¹⁹ Predpoklady porovnania: 1. Cena je priemernou cenou za mesiac október daného roku. 2. Pracovný týždeň: 1989 - 42,5hod, 2005 - 40 hod. 3. Uvažovali sme, že každý mesiac má práve 4 pracovné týždne. Pre porovnanie viacerých tovarov vid' príloha Tab. P 3.

²⁰ V západných krajinách rok 1988 až 1990 v závislosti od dostupnosti dát.

telefónom okolo 90 % domácností, na Slovensku 31 %. Automatickú práčku malo v tom čase od 80 do 90 % západných domácností, na Slovensku 35 %, osobný automobil okolo 65 % domácností v krajinách ako Nemecko, Veľká Británia, či Fínsko, na Slovensku iba 39 %. V Nemecku malo auto toľko domácností už v polovici 60. rokov.

Vybavenosť slovenských domácností tovarmi dlhodobej spotreby od roku 1989 rapídne narástla, stále ale dosahuje nižšie úrovne, čo zodpovedá nižšiemu stupňu ekonomického rozvoja v porovnaní s najvyspelejšími krajinami. Zlepšila sa aj úroveň bývania, keď podstatne viac domácností je vybavených plynofikáciou, vodovodom, kanalizáciou, či samostatnou kúpeľňou.

Tab. 10: Vybavenosť domácností tovarmi dlhodobej spotreby (v %)					
	Slovensko			Priemer vybraných krajín ²¹	
	1988	1991	2001	1990	2003
Automatická práčka	33,0	34,7	61,0	85,4	92,5
Farebný televízor	36,8	49,5	84,7	93,2	96,8
Telefón	-	31,2	70,1	90,6	95,9
Osobný automobil	39,1	39,2	39,1	65,5	74,5
Osobný počítač	1,6	-	11,0	20,0	60,0

Zdroj: ŠÚ SR, ŠÚ: (GER, FIN, AUT, NLD, UKG)

Tieto údaje dokumentujú zaostávanie socialistického hospodárstva za západnými krajinami vo vybavení domácností tovarmi dlhodobej spotreby, nič ale nehovorí o ich kvalite. Ekonomiky RVHP boli známe nízkou konkurencieschopnosťou, čo reflektovala **slabá kvalitatívna úroveň ponúkaných produktov**. Krajiny východného bloku evidentne zaostávali aj v technologickom pokroku. Kým vo Veľkej Británii bolo v roku 1988 27 % domácností vybavených CD prehrávačom, na Slovensku malo podobný počet domácností (32 %) kazetový magnetofón, CD prehrávač si mohlo pustiť necelé 1 % domácností. Televízny prijímač sa aj u nás nachádzal vo väčšine domácností (92,2 %) viac ako polovica z nich bola len čiernobiela.

Napriek tomu, že sa reálne príjmy od roku 1989 nezvýšili, v dôsledku poklesu podielu výdavkov na základné tovary k celkovým výdavkom vzrástla kúpyschopnosť obyvateľstva. Okrem toho je treba na tieto tovary pracovať kratšiu dobu. Vďaka uvoľneným finančným prostriedkom si domácnosti zlepšili svoju vybavenosť predmetmi dlhodobej spotreby, ktoré sa od začiatku 90. rokov približujú k úrovni západných krajín. Navyše nedostupnosť týchto tovarov na trhu prestala byť realitou.

Klesajúca konkurencieschopnosť ekonomiky počas socializmu navyše znamenala čoraz nižšiu kvalitu ponúkaných produktov. Symbolmi zaostalej ekonomiky sa tak stali Trabanty, Moskviče, sovietske tranzistory, či kubánske pomaranče. Po páde socializmu začali podniky čeliť reálnej konkurencii nielen v rámci krajiny, ale otvorenie ekonomiky znamená aj príchod zahraničnej konkurencie, ktorá posilnila kvalitu ponúkaných výrobkov.

²¹ Priemer vybraných krajín vytvorený z Nemecka (1988, 2003), Rakúska (1989, 2004), Fínska (1990, 2001), Holandska (1989, 2003) a Veľkej Británie (1991, 2003).

4 Zdravie a vzdelanie obyvateľstva

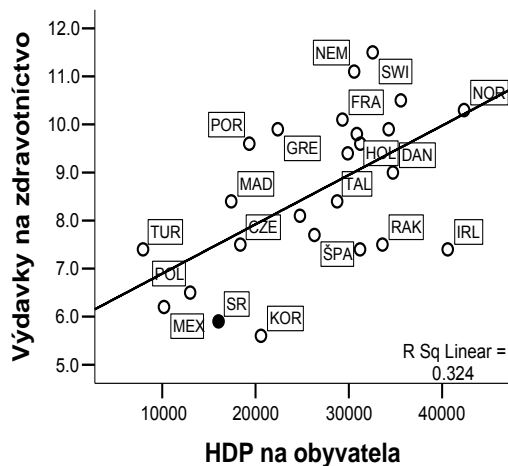
Zdravotníctvo a školstvo patria medzi **najvýznamnejšie verejné služby**, ktorých stav do značnej miery determinuje ekonomický rast a životnú úroveň obyvateľstva. Najvýznamnejším dlhodobým ukazovateľom pre hodnotenie ich relatívneho významu pre spoločnosť je objem peňazí určených na ich financovanie, ktorých relatívne vyjadrenie, teda k HDP (na študenta, obyvateľa) poskytuje priestor aj pre medzinárodné porovnanie. Okrem financovania analýza zohľadňuje aj niektoré ďalšie aspekty poskytovanej zdravotnej starostlivosti, respektíve vzdelania. V oblasti zdravotníctva je analyzovaný vývoj dĺžky života a úmrtnosť triedená podľa niekoľkých skupín chorôb. V oblasti školstva sa analýza zaoberá vzdelanostnou úrovňou obyvateľstva, kde najpodstatnejšiu časť tvoria vysokoškolsky vzdelaní ľudia.

4.1 Financie v systéme školstva a zdravotníctva

Výška zdrojov určených na zdravotníctvo a školstvo v absolútnom vyjadrení narastá so zvyšujúcou sa ekonomickou prosperitou krajiny. To isté ale platí v oboch prípadoch aj pri relatívnom vyjadrení, teda ekonomicky najvyspelejšie krajiny dávajú na vzdelávanie a zdravotníctvo v pomere k HDP prípadne na jedného študenta či obyvateľa viac ako menej vyspelé krajiny, čo dokumentuje regresná analýza ²² (viď graf 9 a 10).

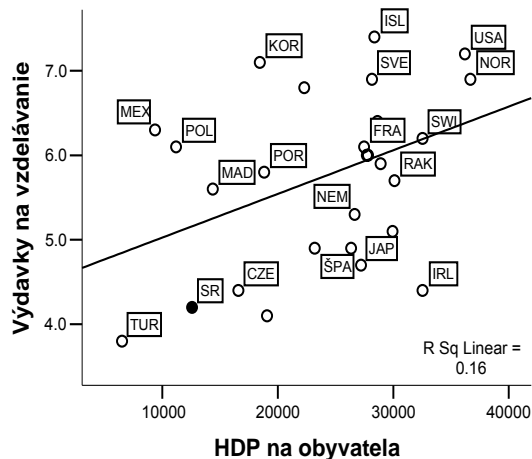
Presnejšie povedané príjmová elasticita ²³ na úrovni jednotlivcov v krajinách OECD je okolo 0,3, teda zo zvýšeného príjmu o 1 % minie človek na zdravotníctvo o 0,3 % viac. Elasticita na agregátnej úrovni je ale vyššia ako 1, čo pri zvýšenej produkcii štátu o 1 % znamená rast výdavkov o viac ako 1 %. Keďže občan neznáša celú časť nákladov na tieto služby, jeho citlivosť na cenu je podstatne nižšia.

Graf 9: Výdavky na zdravotníctvo (% HDP, 2003)

Zdroj: OECD

Graf 10: Výdavky na školstvo (% HDP, 2002)

Zdroj: OECD

²² Regresná analýza je jednou z najpoužívanějších štatistických metód. Kvantifikuje závislosť jednej – závislej, vysvetľovanej – premennej od iných premenných. Typickým príkladom môže byť vysvetľovanie vzťahu medzi telesnou výškou a hmotnosťou. Takáto analýza umožňuje odhadnúť vplyv niekoľkých ukazovateľov na skúmanú premennú, ako aj určiť význam náhodných faktorov.

²³ Príjmová elasticita dopytu meria ako sa zmení dopyt po určitom tovare, ak príjem vzrastie o jednotku. Ak pri náraste príjmu o 10 % vzrastie dopyt po danom tovare o 20 %, hodnota elasticity je $20/10 = 2$.

4.2 Zdroje v zdravotníctve

Celkové zdroje v zdravotníctve sa v porovnaní s rokom 1990 zvýšili z približne 5,4 % HDP na 7,0 % HDP²⁴ v roku 2005. V 80. rokoch dosahovali úroveň približne 5 % HDP. Úroveň zdrojov pritom zaznamenala značne nerovnomerný vývoj a to najmä v 90. rokoch. Od roku 2000 po dovtedajšom poklese postupne rástli, pod čo sa v niektorých rokoch podpísali najmä redukcia nákladov a striktná fiškálna politika.

	1990 ²⁵	1994	2002	2003	2004	2005
Celkové zdroje	5,4	5,7	6,4	6,4	7,1	7,0
Verejné zdroje	5,4	5,4	5,6	5,5	5,7	5,6

Zdroj: MF SR – ORA, ŠÚ SR, MZ SR

Vďaka nárastu v posledných rokoch sa zdroje pre slovenské zdravotníctvo dostali mierne nad úroveň, ktorú by mali mať vzhľadom na úroveň nášho HDP podľa vyššie zobrazenej regresie (pre rok 2003)²⁶.

Tu treba poznamenať, že údaje sa rôznia v závislosti od inštitúcií zaoberajúcich sa financovaním zdravotníctva, čo pripisujeme odlišným metodikám, ktorými sa riadia. Napríklad v roku 1998 plynulo podľa národných zdrojov do zdravotníctva 47 miliárd Sk, kým Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) uvádza 44,6 miliárd Sk.

Ako bolo uvedené, pre centrálnu riadenú ekonomiku bola typická 100 %-ná participácia vlády na financovaní, tzn. nulové súkromné financovanie. To odráža aj situáciu v zdravotníctve, kde všetky výdavky alokované v sektore mali pôvod vo verejných zdrojoch, pričom nulový podiel súkromných zdrojov pretrvával až do roku 1995. Odtedy sa začal ich podiel postupne zvyšovať, keď v roku 2003 dosiahol 12 % z celkových zdrojov a v roku 2005 už 19,9 %. V nasledujúcich rokoch sa očakáva pokračovanie doterajšieho trendu²⁷, keďže stále výrazne zaostávame za priemerom OECD, ktorý predstavuje 28 %.

4.3 Indikátory zdravotného stavu

Zdravie jednotlivcov je ovplyvňované množstvom socio-ekonomických a kultúrnych faktorov ako príjem, kvalita bývania, rodina, životné hodnoty, psychologické faktory a podobne. Zdravotný stav a z toho vyplývajúca **dĺžka života** sa odlišujú v jednotlivých sociálnych skupinách. Existuje jasná závislosť medzi príjmom, sociálnou triedou, vzdelaním a zdravím a teda aj očakávanou dĺžkou života. To znamená, že priemerná očakávaná dĺžka života sa zvyšuje pri rastúcej kvalite života.

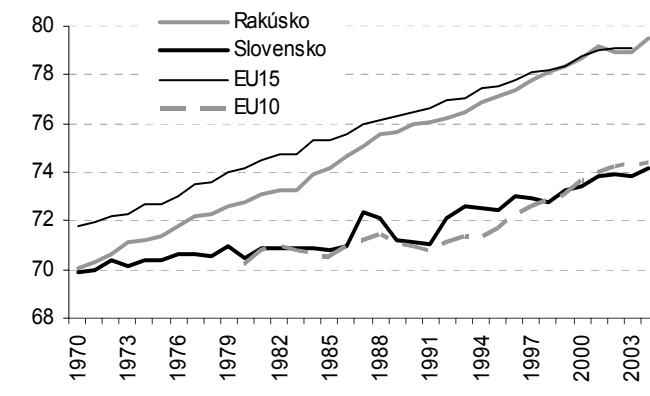
²⁴ Kvôli porovnateľnosti v čase používame v celej kapitole údaje o HDP pred ich revíziou. Vzhľadom na revidované hodnoty HDP sú skutočné zdroje v zdravotníctve vyššie o približne 0,1 - 0,2 percentuálneho bodu.

²⁵ Pre rok 1990 je kvôli nedostupnosti dát použitá iná metodika. Vzhľadom na metodiku použitú pre nasledujúce roky by celkové zdroje v roku 1990 boli odhadom okolo 5,9 % HDP.

²⁶ Odlišná metodológia znemožňuje porovnanie v čase, preto opatrne interpretujeme historický vývoj tohto ukazovateľa.

²⁷ Prehľad relevantných analýz zdravotníckych výdavkov sa nachádza v Gertham a Jonsson, 2000. Podľa zistení väčšiny autorov sú významnými determinantami relatívnej veľkosti zdravotníctva nesúvisiacimi s organizáciou zdravotníckeho systému úroveň HDP na obyvateľa, ako aj prevalencia fajčenia v populácii (ktorú je možné chápať ako súhrnnú premennú nezdravého životného štýlu). Naopak, podiel populácie staršej ako 65 rokov sa neukázal ako významný.

Graf 11: Očakávaná dĺžka života pri narodení

Zdroj: WHO – HFA database, Eurostat, ŠÚ SR

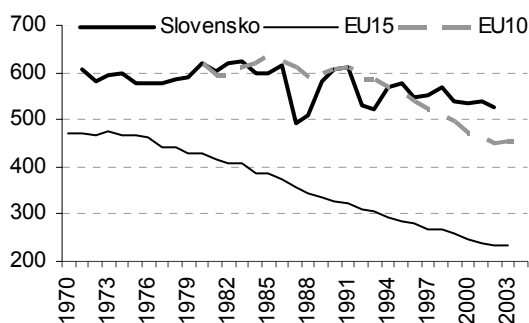
Graf znázorňuje len veľmi mierny nárast priemernej očakávanej dĺžky života (0,4 %) medzi rokmi 1960 a 1990. Kým v roku 1960 bolo Slovensko ešte nad priemerom súčasných krajín OECD, v priebehu 60. rokov sa situácia otočila. Priemerná očakávaná dĺžka života najvyspelejších krajín sa na rozdiel od Slovenska a aj ostatných krajín východného bloku v nasledujúcich desaťročiach stabilne zvyšovala, čo považujeme za výrazný nedostatok fungovania našej spoločnosti so zle zorganizovaným zdravotníctvom, nedostupnými liekmi a kvalitnými medicínskymi prístrojmi, nebezpečnými pracovnými podmienkami, zhoršujúcim sa životným prostredím a životným štýlom. Od roku 1990 sa situácia zlepšila a očakávaná dĺžka života sa začala približovať k priemeru v OECD.

Existuje štatistická závislosť medzi zdravím obyvateľstva a výkonnosťou ekonomiky. Ani akademici sa ale nezhodujú aká je kauzalita, teda či vyššia priemerná dĺžka života posilňuje rast alebo naopak, ekonomická prosperita zvyšuje dĺžku života. Isté ale je, že jeden rok priemernej očakávanej dĺžky života navyše znamená vyššie HDP na obyvateľa o 4 % (Bloom, Canning, Jamison, 2004).

Z množstva indikátorov pre porovnávanie zdravotného stavu považujeme za najadekvátnejší indikátor **mieru úmrtnosti na tri skupiny chorôb: kardiovaskulárne, onkologické a vonkajšie príčiny smrti**, ktoré sa na Slovensku spolu podieľajú na 84 % všetkých úmrtí (podľa dôležitosti v poradí v akom sú uvedené). Z toho len kardiovaskulárne ochorenia spôsobujú viac ako 55 % úmrtí.

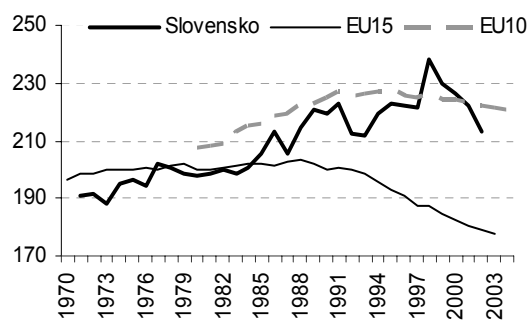
Od začiatku 70. rokov do roku 1989 sa úmrtnosť pre všetky druhy ochorení na 100 000 obyvateľov mierne znižovala (-7 %), čo je výrazne menej ako v krajinách Západnej Európy (-5,5 %). Výnimkou sú rakovinové ochorenia, kde nastal v priebehu 70. a 80. rokov nárast úmrtí. V západnej Európe bol ale podstatne miernejší (1,8 %) ako u nás (15,8 %). V 90. rokoch sa už trend zvrátil a miera úmrtnosti na rakovinu začala klesať. Ale znovu rýchlejšie v EÚ15 ako na Slovensku. Od roku 1989 sa tempo napredovania pre všetky skupiny ochorení na Slovensku výrazne zlepšilo (-14,8 %), ale stále je pomalšie ako v EÚ15 (-19 %). Rozdiely sa teda aj naďalej zväčšujú, aj keď v menšej miere ako pred rokom 1989 (viď príloha Tab. P 4).

Graf 12: Kardiovaskulárne ochorenia ako príčina smrti, počet / 100 000 obyvateľov

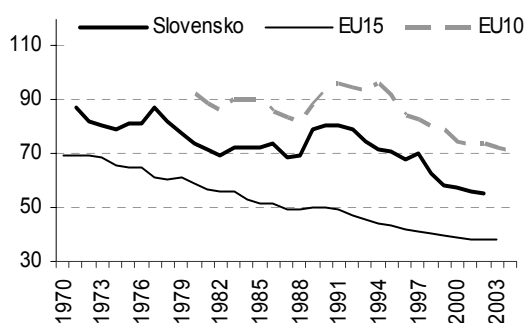
Zdroj: WHO – HFA database

Graf 13: Onkologické ochorenia ako príčina smrti, počet / 100 000 obyvateľov

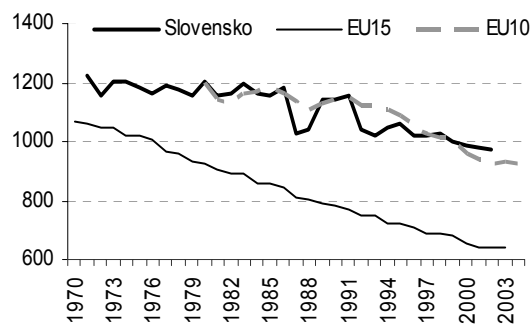
Zdroj: WHO – HFA database

Graf 14: Externé príčiny zranenia a otravy so smrteľnými následkami na 100 000 obyvateľov

Zdroj: WHO – HFA database

Graf 15: Všetky príčiny smrti na 100 000 obyvateľov

Zdroj: WHO – HFA database

Veľmi zle vyznieva hodnotenie pri porovnaní 80. a 90. rokov, teda desaťročia pred a po páde komunizmu. Redukcia úmrtí zaostávala najvýraznejšie práve v 80. rokoch. Úmrtnosť na externé príčiny zranenia dokonca narástla o takmer 7 %.

Môžeme konštatovať, že zdravotný stav obyvateľstva meraný dĺžkou života sa na Slovensku od 1989 zlepšil oveľa výraznejšie ako počas predchádzajúcich desaťročí. Podobne sa znížila aj úmrtnosť na jednotlivé ochorenia. Aj keď nemôžeme hovoriť o konvergencii k Západnej Európe, pokles miery úmrtnosti je podstatne výraznejší. Hlavnou príčinou lepšieho zdravotného stavu je dostupnosť kvalitných liekov a prístrojov ale aj zlepšenie pracovných podmienok, životného prostredia a celkového životného štýlu vôbec.

4.4 Výdavky na školstvo

Miera vzdelania populácie je významným sociálnym a ekonomickým indikátorom krajín aj jednotlivcov. Vzdelanie zohráva kľúčovú úlohu pri poskytovaní vedomostí, zručností a kompetencií pre efektívne fungovanie jednotlivca v spoločnosti a ekonomike. Takisto prispieva k expanzii vedeckých a kultúrnych poznatkov. Úroveň dosiahnutého vzdelania je štandardne používaným ukazovateľom pre určenie kvality ľudského kapitálu.

Mierne zaostávanie Slovenska vo financovaní je zrejme nielen v prípade zdravotníctva ale aj školstva. Podľa odhadov tvorili výdavky na školstvo v roku 1990 5,8 % HDP, v nasledujúcich rokoch mierne klesli, keď v roku 2001 dosiahli 4,0 %. Od roku 2001 postupne narastali a v roku 2005 už boli na úrovni 4,8 % HDP. Je teda zrejme, že hospodárska politika jednotlivých vlád od začiatku 90. rokov nevenovala pozornosť zlepšeniu finančnej situácie v školstve, keď finančné prostriedky smerovali do iných oblastí vyžadujúcich akútnejšie riešenie. Tento trend sa v poslednom období obrátil. Napriek tomu by podľa lineárnej

regresie (viď graf 10) mala byť priemerná úroveň výdavkov vzhľadom na úroveň nášho HDP ešte vyššia, t.j. okolo 5,15 %.

Tab. 12: Verejné výdavky na školstvo a hospodársky rast (% zmena)			
	2003	2004	2005
Verejné výdavky	6,3	13,1	12,6
Reálny rast HDP	4,2	5,4	6,1

Zdroj: ŠÚ SR, MF SR

V uplynulých rokoch sa hospodárska politika začala intenzívnejšie zameriavať na budovanie vedomostného potenciálu krajiny – **znalostnej ekonomiky**, čo reflektuje aj objem prostriedkov venovaných školstvu. Verejné výdavky narastajú rýchlejšie ako HDP, čo by sa malo prejaviť vo vyššom podiele výdavkov na HDP. Navyše spolu s klesajúcim počtom žiakov na základných a stredných školách sa zvyšuje aj podiel financií na jedného žiaka. Na vysokých školách rastie počet študentov, a to v priemere len o niečo pomalšie ako objem verejných prostriedkov, aj tu by sa teda mal zvyšovať objem prostriedkov v prepočte na jedného študenta. Nadôvažok, nielen na vysokých školách ale aj v celom školskom systéme je zámerom vlády presadiť zvýšenie podielu súkromných zdrojov financovania.

4.5 Vzdelanostná úroveň obyvateľstva

Vzdelanostnú úroveň by sme zjednodušene rozdelili na dve časti – predvysokoškolské a vysokoškolské vzdelanie. Slovenská populácia dosahuje veľmi vysokú úroveň **stredoškolského vzdelania**. Až 87 % má ukončenú strednú školu, čo je ďaleko viac ako v okolitých štátoch (konkuruje iba Česká republika s 87 %) a takisto nad priemerom krajín OECD so 66 %. Podobne je to aj so základným vzdelaním, respektíve gramotnosťou, ktorá je základným predpokladom integrácie do spoločnosti.

Pre ekonomiku na našom stupni rozvoja sú maturanti dôležití, ale pre budovanie znalostnej ekonomiky sú podstatne kľúčovejší **vysokoškolsky vzdelaní** ľudia. Ako sme už uviedli, vysokoškoláci sa v najväčšej miere podieľajú na raste miezd obyvateľstva a to nielen preto, že ich pridaná hodnota je v zásade podstatne vyššia ako u ľudí s nižším vzdelaním ale na Slovensku aj v dôsledku výrazného nárastu počtu vysokoškolsky vzdelaných ľudí. Tu už z hľadiska medzinárodného porovnania situácia až taká pozitívna nie je.

Tab. 13: Populácia s vysokoškolským vzdelaním (% , 25 - 64 rokov, 2003)			
Slovensko	12	Maďarsko	15
Česká republika	12	Nemecko	24
Poľsko	14	USA	38
Rakúsko	15	Priemer OECD	24

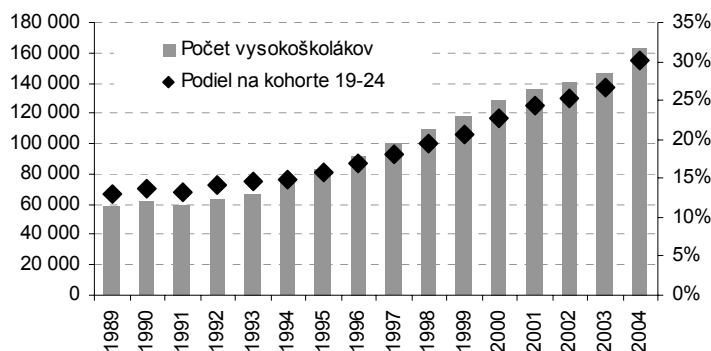
Zdroj: OECD

Oproti najvyspelejším krajinám je u nás stále relatívne málo vysokoškolsky vzdelaných ľudí. Kým v krajinách OECD má 24 % populácie ukončenú vysokú školu, u nás je to iba 12 %, pričom podobne sú na tom aj krajiny v regióne. Vzhľadom na aktuálny pozitívny vývoj v uplynulých rokoch môžeme očakávať nárast vysokoškolských absolventov, keď súčasní vysokoškoláci vyjdú zo školských lavíc. Tento trend je iba nepatrne oslabovaný narastajúcim priemerným vekom obyvateľstva.

Aktuálny stav síce hovorí stále v náš neprospech, ale v uplynulých rokoch badať na Slovensku **výrazný nárast vzdelanostnej úrovne**. Počet vysokoškolákov sa okrem roku 1991 zvyšuje pomerne solídnym tempom. Kým v roku 1989 navštevovalo vysokú školu 58 862

študentov, v roku 2004 ich bolo už 163 075, čo predstavuje nárast o 177 %. Keďže ešte stále máme výrazne nižší podiel vysokoškolsky vzdelanej populácie ako v najvyspelejších krajinách, je zrejme, že počas socialistického režimu ukončilo vysokú školu menej študentov. Vtedajšia hospodárska politika ani štruktúra zamestnanosti nevyžadovali posilnenie najvyššieho stupňa vzdelania. Aj keď sa presadzovala politika plnej zamestnanosti, teda každý mal prácu, dôraz sa vôbec nekládol na sofistikovanosť pracovníkov, ktorá je najvyššia práve u vysokoškolsky vzdelaných ľudí.

Graf 16: Počet vysokoškolákov a ich podiel na kohorte 19-24 ročných

Zdroj: ÚIPŠ, ŠÚ SR

Mierne oslabenie absolútneho rastu možno sledovať v ostatných rokoch, čo je prejavom nepriaznivého demografického vývoja, keď sa rast obyvateľstva vo veku 19-24 rokov postupne oslabuje a od roku 2000 dosahuje negatívnu úroveň. Pokles bude pritom v najbližších rokoch ďalej pokračovať. Demografický vývoj v súčasnosti nepriaznivo vplyva na absolútne počty nielen vysokoškolákov, ale v podstatne väčšej miere aj na nižšie vzdelanostné stupne.

Aby sme mohli abstrahovať od tohto trendu, porovnáme podiel novoprijatých vysokoškolákov na počte všetkých stredoškolských absolventov v predchádzajúcom školskom roku. Ten v posledných rokoch výrazne narastá, keď sa zvýšil z 27 % v roku 2000 na 39 % v roku 2004. Zámerom vlády je tento podiel naďalej zvyšovať.

Zdravotníctvo a školstvo sú dôležitými verejnými službami, ktoré do veľkej miery definujú úroveň prosperity obyvateľstva a v konečnom dôsledku aj ich životnú úroveň. Zdravotný stav obyvateľstva do veľkej miery ovplyvňuje nielen kvalitu života ale aj pracovnú výkonnosť, ktorá v konečnom dôsledku ovplyvňuje agregátne veličiny. Podobne je to aj so vzdelaním. Vzdelaní ľudia sú za svoju prácu lepšie ohodnotení, čím zvyšujú vlastnú životnú úroveň aj prosperitu pre spoločnosť.

Od začiatku 90. rokov sa celkový zdravotný stav obyvateľstva začal viditeľne zlepšovať. Hlavným dôvodom lepšieho zdravotného stavu je dostupnosť kvalitných liekov a prístrojov ale aj zlepšenie pracovných podmienok, životného prostredia a celkového životného štýlu vôbec. Zvyšuje sa aj celková vzdelanostná úroveň, keď počet vysokoškolákov narastá najmä v posledných rokoch. Financovanie oboch systémov sa v posledných rokoch výrazne zvýšilo, ale stále existuje priestor najmä pre zvýšenie súkromných zdrojov. Okrem zvyšovania zdrojov kladie hospodárska politika dôraz aj na zvyšovanie efektívnosti vynaložených finančných prostriedkov.

5 Životné prostredie

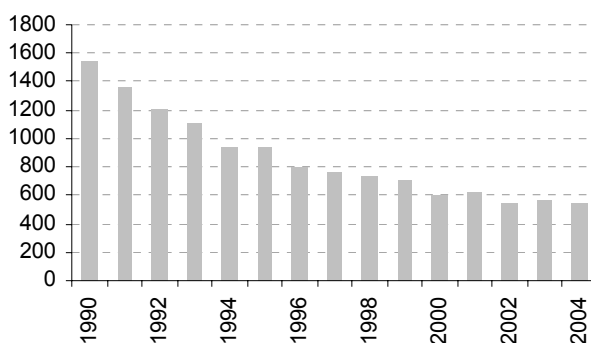
K základným atribútom životnej úrovne patrí aj stav životného prostredia, ktorý výrazne ovplyvňuje kvalitu života, resp. bývania v príslušnej lokalite. Znehodnotenie životného prostredia sa prejavuje vo zvýšenej chorobnosti obyvateľstva. Praceneschopnosť spôsobuje ekonomické škody, pretože pracovná sila je neproduktívna, nevytvára hodnoty a teda ani nezarába, čím sa znižuje životná úroveň obyvateľstva.

Znečistenie životného prostredia vníma človek ako **znečistenie ovzdušia (skleníkové plyny**, ktoré v globálnom meradle spôsobujúce klimatické zmeny na Zemi ako otepľovanie a tzv. ozónovú dieru), **znečistenie vodných zdrojov, kontamináciu pôdy** a ohrozenie vyplývajúce z **komunálnych a priemyselných odpadov** a ich hromadenia na skládkach v blízkosti obydli. Najväčšími znečisťovateľmi životného prostredia sú priemysel a doprava. Lokálnym narušiteľom kvality života môže byť hluk z dopravy prípadne z priemyselných strojov.

Ovzdušie sa považuje za najviac zaťažovanú zložku životného prostredia. Regionálne znečistenie ovzdušia v Európe od roku 1950 narastalo paralelne s emisiami znečisťujúcich látok z energetiky, priemyslu, vykurovania a dopravy. Negatívne sa pritom uplatnila výstavba vysokých komínov, ktoré predlžovali dobu zotrvania exhalátov v ovzduší. Následkom nekontrolovaného vývoja emisií bol rast kyslosti zrážkových vôd aj koncentrácií sekundárnych polutantov. Z lokálneho hľadiska je úroveň prízemných koncentrácií **emisí**²⁸ na vidieku nižšia ako v mestách, preto je bývanie na vidieku dlhodobo zdravšie. V regionálnych dimenziách sú už priemyselné exhaláty viac-menej rovnomerne vertikálne rozptýlené.

Vývoj znečistenia ovzdušia škodlivými emisiami od roku 1989 na území Slovenskej republiky možno hodnotiť vcelku priaznivo. Pri každej z hlavných znečisťujúcich látok bol zaznamenaný výrazný alebo mierny pokles. Pre zjednodušenie je v grafe uvedený súčet štyroch základných znečisťujúcich látok ovzdušia za príslušný rok.

Graf 17: Vývojový trend emisií základných znečisťujúcich látok (tuhé znečisťujúce látky, SO₂, NO_x, CO), tis. t

Zdroj: SHMÚ - Správa o kvalite ovzdušia v SR, IFP

V ochrane ovzdušia sa za sledované obdobie dosiahol jednoznačne pokrok. Kým pred rokom 1989 sa environmentálna efektívnosť výroby sotva zohľadňovala, v súčasnosti sa prechádza

²⁸ **Emisie** predstavujú množstvo znečisťujúcich látok vypúšťaných do ovzdušia. Medzi emisie najčastejšie zaraďujeme: tuhé znečisťujúce látky, oxid siričitý (SO₂), emisie oxidov dusíka (NO_x), oxidu uhľovodíkatého (CO), prchavých organických látok (VOC), emisie ťažkých kovov (TK).

Najvýznamnejším **skleníkovým plynom** je vodná para H₂O, ktorá spôsobuje asi dve tretiny celkového skleníkového efektu. Jej obsah v atmosfére nie je priamo ovplyvňovaný ľudskou činnosťou. Ďalšími skleníkovými plynmi sú oxid uhľovodíkatý (CO₂) zodpovedný za viac ako 30 % príspevok k skleníkovému efektu, metán (CH₄), oxid dusný (N₂O) a ozón (O₃) spolu 3 %. Skleníkovými plynmi sú aj syntetické látky HFCs, PFCs a SF₆, ich prítomnosť v atmosfére je spôsobená výlučne ľudskou činnosťou.

k čoraz viac environmentálne neškodlivým výrobám, pričom sa zároveň dosahuje pozitívny efekt z ochrany životného prostredia pre budúce generácie. Suma produkcie štyroch emisných látok bola v roku 2004 oproti roku 1990 nižšia až o 64,4 %. Pričinili sa o to rôzne faktory.

Tuhé znečisťujúce látky a oxid siričitý (SO_2) zaznamenávajú pokles v dôsledku zmeny palivovej základne v prospech ušľachtilých palív (napr. zníženie spotreby hnedého, čierneho uhlia a vykurovacieho oleja, vzrast spotreby zemného plynu a palív s lepšími akostnými vlastnosťami). Emisie tuhých znečisťujúcich látok boli v roku 2004 oproti roku 1990 nižšie o 82,2 % a oxidu siričitého za rovnaké obdobie o 81,6 %.

Emisie oxidov dusíka (NO_x) mierne klesajú, čo je spôsobené zmenou emisných faktorov, po zavádzaní novej techniky a technológie spaľovacích procesov, k poklesu prispelo aj zníženie spotreby tuhých palív. Znižovanie spotreby tuhých palív od roku 1997 viedlo k ďalšiemu poklesu emisií NO_x . V roku 2004 boli oproti roku 1990 nižšie o 55,9 %. Podiel oxidu uhoľnatého (CO) v dôsledku zníženia a zmeny paliva vo sfére maloobdberateľov. Z veľkých zdrojov znečisťovania CO má taktiež vývoj emisie klesajúcu tendenciu, čo je však spôsobené predovšetkým poklesom objemu výroby železa a ocele v roku 1992. Produkcia emisií CO sa od roku 1990 znížila o 40,1.

Emisie prchavých organických látok (VOC) poklesli do roku 1999 v porovnaní s rokom 1990 o 47 % a to najmä znížením spotreby náterových látok a postupným zavádzaním nízkorozpúšťadlových typov náterov, zmenou palivovej základne v energetike a zmenou automobilového parku v prospech vozidiel vybavených riadeným katalyzátorom.

Emisie ťažkých kovov (TK) majú od roku 1990 taktiež klesajúci trend, napríklad emisie Pb poklesli do roku 1999 v porovnaní s rokom 1990 o 68,8 %. Okrem odstavenia niektorých zastaralých neefektívnych výrob, tento trend ovplyvnili rozsiahle rekonštrukcie odlučovacích zariadení, zmena používaných surovín a najmä prechod na používanie bezolovnatého benzínu.

Okrem priemyslu je významným znečisťovateľom životného prostredia aj **cestná doprava**. Emisie z cestnej dopravy vo forme tuhých znečisťujúcich látok sa medzi rokmi 1990 až 2004 znížili o 5,5 %. Najvýraznejší pokles bol zaznamenaný pri emisiách z benzínových motorov a to až o 58,5 %, podiel na celkovom znečisťovaní však majú benzínové motory najmenší. Výrazný pokles zapríčinila hlavne éra katalyzátorov a nástup bezolovnatého benzínu v spaľovacom procese. Emisie z dieselových motorov klesli o 15,2 % a to aj napriek tomu, že sa výrazne zvýšila intenzita kamiónovej dopravy, jednak absolútne, ale aj relatívne voči iným druhom dopravy.

Z **medzinárodného porovnania** základných emisných látok (NO_x , CO , NH_4 , SO_x) vyplýva, že Slovensko sa dlhodobo radí k štátom s podpriemernou produkciou emisií. Voči štátom EU 15 mala SR za obdobie 1990 - 2003 o 10 % nižšie emisie, voči EU 25 o 13,5 %, Rakúsku o 11,8 %, voči Nemecku je na tom SR za toto obdobie rovnako a v porovnaní s Českou republikou sme na tom lepšie až o 30,6 %. Dôležitá je pritom aj celková zmena za celé obdobie. Najväčší pokrok v obmedzovaní emisií medzi rokmi 1990 - 2003 z porovnávaných krajín dosiahlo Nemecko a ČR (zníženie zhodne o 63,2 %). Vývoj na Slovensku ukazuje, že ešte v roku 1990 sme produkovali o 5 % viac emisií ako štáty EU 15, v roku 2003 bolo Slovensko 8 % pod priemerom EU 15. Rýchlejší pokles tvorby týchto emisií sa zaznamenal aj voči EU 25 alebo napr. Rakúsku. Je potrebné poznamenať, že tvorba týchto emisií sa výrazne znižovala vo všetkých európskych štátoch a to kvôli faktorom (vzrast spotreby zemného plynu, zníženie spotreby čierneho a hnedého uhlia atď.), ktoré boli spomenuté vyššie pri analýze vývoja jednotlivých emisií v SR, a ktoré teda pôsobia aj v celosvetovom meradle.

Tab. 14: Medzinárodné porovnanie celkových národných emisií (súčet SO_x, NO_x, CO a NH₄), v kg na obyvateľa / rok

	1990	1993	1998	2003	2003/1990
Slovensko	293	217	159	136	-53,6 %
Česká republika	433	352	201	159	-63,3 %
Rakúsko	260	237	198	177	-31,2 %
Nemecko	323	226	153	119	-63,2 %
EÚ25	292	255	197	153	-47,6 %
EÚ15	277	241	191	148	-46,6 %

Zdroj: Eurostat, IFP

K zníženiu **emisie skleníkových plynov** na Slovensku prispelo odstavenie niektorých prevádzok po roku 1989, a preto si SR dlhodobo plní svoj záväzok vyplývajúci z Kjótskeho protokolu²⁹. V roku 1990 predstavovali agregované emisie skleníkových plynov na Slovensku 72,1 Tg, v roku 2003 to bolo 51,6 Tg, čo je 71,6 % hodnoty z roku 1990. Razantný pokles bol zaznamenaný do roku 1993, potom sa ustálil v rozmedzí 50 - 54 Tg. Z medzinárodného porovnania vyplýva, že všetky postkomunistické krajiny majú dnešnú produkciu skleníkových plynov pod úrovňou 100 %, čo svedčí o environmentálne škodlivejšej výrobe počas socializmu (v záujme úspor investičných nákladov sa z investičných projektov škrtali náklady na ochranu ŽP) a o zastavení niektorých prevádzok po páde socializmu (v SR napríklad niklová huta v Seredi).

Tab. 15: Komparácia emisií skleníkových plynov (1990 = 100)

	1990	1995	2000	2002
Slovensko	100	74,3	67,7	71,8
Česká republika	100	79,8	76,8	74,3
Rakúsko	100	101,7	103,4	108,5
Nemecko	100	87,8	81,1	81,1
EU15	100	97,0	96,3	97,1
EU25	100	92,1	90,4	91,0
USA	100	105,8	114,8	113,1

Zdroj: Eurostat

Znečistenie vôd a ochrana vodných zdrojov je ďalšou zložkou životného prostredia, kde sa čoraz viac uplatňujú technológie a infraštruktúra zamedzujúca devastácii v tejto oblasti a teda ochrana vôd má v podmienkach SR od roku 1989 pozitívne smerovanie. V roku 2004 pokračoval klesajúci trend vo vypúšťaní odpadových vôd a do povrchových tokov SR bolo vypustených 919,9 mil. m³ odpadových vôd, čo predstavovalo o 248 mil. m³ (22 %) menej v porovnaní s rokom 1995. Znižovanie množstva odpadových vôd vypúšťaných do povrchových tokov sa dosahuje napojením na čističku odpadových vôd (ČOV) na verejnú kanalizáciu. V roku 1990 bolo na verejnú kanalizáciu napojených 50,7 % obyvateľov, v roku 2004 už 56,3 %. V roku 1994 bolo na Slovensku v prevádzke 260 čističiek odpadových vôd s kapacitou 1,78 mil. m³/deň, v roku 2004 už 406 čistiární odpadových vôd a ich kapacita bola 2,157 mil. m³/deň.

Odpady a recyklácia odpadov – súčasným negatívnym trendom konzumnej spoločnosti je okrem iného aj čoraz väčšia produkcia odpadov. Ako problematický sa javí predovšetkým komunálny odpad, ktorý má dlhú dobu rozkladu a hromadí sa na skládkach komunálneho odpadu. Na Slovensku klesla produkcia komunálneho odpadu z 1,9 milióna ton v roku 1985

²⁹ Významným aktom z hľadiska ďalšieho zlepšovania životného prostredia bolo prijatie záväzku vyplývajúceho z Kjótskeho protokolu ktorý nadobudol platnosť 16. februára 2005. Slovenská republika, ako aj väčšina krajín strednej a východnej Európy sa zaviazali, že do roku 2008 znížia a v období 2008 - 2013 udržia úroveň šiestich kľúčových skleníkových plynov 8% pod úrovňou základného roku 1990 (1990 = 100 %), tzn. znížia úroveň tohto ukazovateľa na úroveň 92 bodov (%).

na 1,6 milióna ton v roku 1990 a jej hodnota sa dodnes výrazne nezmenila. Podľa prepočtov množstva produkovaného odpadu na obyvateľa a rok medzi rokmi 1985 a 1990 sa tiež ukazuje klesajúca tendencia, od roku 1990 je úroveň tvorby odpadov viac-menej stála. Opak je zaznamenaný v hospodársky vyspelých krajinách. V krajinách OECD sa medzi rokmi 1990 a 2003 zvýšilo množstvo vyprodukovaných odpadov až o 56,5 %, podobne tomu bolo aj v Rakúsku, kde sa v sledovanom období zvýšila produkcia komunálnych odpadov na obyvateľa o 33,7 %. Zníženie produkcie odpadov na Slovensku svedčí o prechodnom poklese reálnych príjmov obyvateľstva po páde socialistického režimu, v ďalších rokoch o postupnom zavádzaní recyklácie niektorých odpadov do každodenného života domácností.

Tab. 16: Ročná produkcia komunálneho odpadu (v kg na obyvateľa/rok)					
	1985	1990	1995	2003	2003/1985
Slovensko	368	302	302	297	-19,3 %
Česká republika	252	-	310	280	+11,1 %
Rakúsko	-	415	432	555	-
Nemecko	-	-	544	638	-
USA	627	746	728	737	+17,5 %
OECD	404	469	728	734	+81,7 %

Zdroj: OECD, IFP

Pre zachovanie súčasného ekosystému bude potrebné redukovať množstvo odpadov vyvázaných na skládky. Možnosťou je **recyklácia odpadov**, ktorá sa čoraz viac implementuje nielen v bežnom živote, ale aj v zákonodarstve štátov. Najčastejšie skloňovaným materiálom v súvislosti s recykláciou je papier. Množstvo takto zozbieraného papiera sa medzi rokmi 1995 a 2003 zvýšilo na Slovensku zo 175 tisíc ton na 283 tisíc ton, čo je o 61,7 % viac.

Predchádzajúci režim zanechal po sebe **staré environmentálne záfaže** akými sú staré skládky odpadov, staré banské diela, haldy, odkaliská, staré areály podnikov, poľnohospodárske dvory, územia znečistené armádou (zanedbávanie narábania s ropnými látkami a inými chemikáliami). Takto vznikli ropné „polia“ pod Sliačskym letiskom a vo Vojenskom výcvikovom priestore Lešť, ktoré tam po sebe zanechala sovietska armáda. Tieto záfaže úzko súvisia s **kontamináciou pôdy**. V súčasnosti je na Slovensku 1 819 takýchto lokalít, na odstránenie ktorých je podľa odhadov potrebných približne 8,4 miliárd Sk. Väčšina z nich vznikla pred rokom 1989.

Z vyhodnotenia viacerých faktov vyplýva, že ochrane životného prostredia sa pred rokom 1989 nevenovala dostatočná pozornosť. Dochádzalo k trvalej deštrukcii životného prostredia a kontinuálnemu zhoršovaniu aktuálneho stavu. Zanedbávala sa predovšetkým ochrana ovzdušia. K pozitívnemu vývoju prispel aj technologický pokrok v podobe rôznych filtrov a iných zariadení, ktoré redukujú množstvo vypúšťaných exhalátov, pokračovanie vo výstavbe čističiek odpadových vôd a napájanie obyvateľstva na verejnú kanalizáciu, zlepšuje sa environmentálne cítenie obyvateľstva a pod. Aj keď od verejnosti neustále prichádza kritika o nedostatočnom zabezpečovaní finančných prostriedkov na ochranu životného prostredia, prvým a najdôležitejším krokom po roku 1989 bolo to, že nedochádza k ďalšiemu zvyšovaniu tempa poškodzovania. Legislatívne úpravy, ktoré sa podarilo presadiť po roku 1989, pomohli racionalizovať výrobné a spotrebné akty, ba v niektorých prípadoch úplne zamedziť výrobu produktov ohrozujúcich ŽP. Aj keď je v tejto oblasti potrebné k dosiahnutiu želaných stavov urobiť ešte mnoho práce, z hľadiska perspektívy sa už vytvorili podmienky (financovanie z fondov EÚ) na rozbehnutie mnohých environmentálne pozitívnych projektov.

6 Index ľudského rozvoja (HDI)

HDI predstavuje alternatívny spôsob merania výkonnosti ekonomiky. Štandardne sa používa na meranie a medzinárodné porovnávanie potenciálnej **sociálnej prosperity**. Od roku 1993 ho každoročne zostavuje OSN a používa v správe o ľudskom rozvoji. Neodráža v ňom len samotnú výšku HDP na obyvateľa, ale zohľadňuje viaceré faktory, ktoré ovplyvňujú ľudský rozvoj:

1. očakávaná dĺžka života pri narodení,
2. miera gramotnosti dospelých,
3. kombinovaná miera zápisu na školy 1., 2. a 3. stupňa,
4. reálny HDP na obyvateľa v PKS ³⁰.

HDI diferencuje najmä hospodársky zaostané krajiny, preto je pre porovnanie životnej úrovne na Slovensku menej relevantný ako už ponúknuté indikátory. V roku 2003 dosiahlo až 32 štátov (z toho 30 z Afriky) úroveň HDI nižšiu ako 0,5. Naopak index nad 0,8 majú najvyspelejšie krajiny prevažne z Európy vrátane Slovenska, ktoré sa umiestnilo na 42. mieste. Z okolitých štátov bola v roku 2003 Česká republika na 31. mieste, Maďarsko na 35. a Poľsko na 36. mieste. Z ostatných krajín sa na prvom mieste ocitlo Nórsko, USA na 10., Rakúsko na 17. a Nemecko na 20. mieste. (viď príloha Tab. P 6)

Vo vyspelých krajinách hodnota HDI kontinuálne rastie jednak kvôli predlžujúcej sa očakávanej dĺžke života a tiež kvôli rastúcemu HDP. Z vývoja nepriaznivo vychádza pozícia Slovenska, keď od rozdelenia s Českou republikou dosahuje nižšiu úroveň HDI, v posledných rokoch sa pred Slovensko dostalo aj Maďarsko (2000) a Poľsko (2001).

30 Z týchto veličín sa následne zostavuje index dĺžky života, index vzdelania (dve tretiny váhy má miera gramotnosti dospelých a jednu tretinu má kombinovaná miera zápisu na jednotlivé stupne škôl), index HDP a výsledný index ľudského rozvoja. Nie je veľmi vhodný pre porovnávanie hospodársky vyspelých krajín, pretože je navrhnutý tak, aby diferencoval skôr chudobné krajiny. Index ľudského rozvoja reprezentuje priemer troch parciálnych indexov. Dosahuje hodnoty v rozmedzí 0 - 1.

Záver

Analýza ma ambíciu poskytnúť čo najobjektívnejší pohľad na životnú úroveň obyvateľstva v súčasnosti a porovnať ju s obdobím na konci socializmu. Mnohí by chceli nájsť odpoveď na často parafrázovanú otázku: máme sa dnes lepšie? Vzhľadom na široký rozsah problematiky a často odlišné pohľady, ktoré môžeme k tejto otázke zaujať, nie je možné vysloviť jednoslovnú odpoveď.

Za najvýznamnejší indikátor životnej úrovne možno považovať **reálne disponibilné príjmy**, ktorých najväčšiu časť tvoria mzdy. Reálna hrubá i čistá mzda **oproti roku 1989 poklesli**, ale podstatnú časť **prepadu** zaznamenali, rovnako ako celá ekonomika, **v prvých rokoch transformácie**. Následne sa vyvíjali štandardne, keď pokles zaznamenali iba ako reakciu na predchádzajúce nevhodné opatrenia hospodárskej politiky. Vo viacerých prípadoch vyznieva porovnanie s rokom 1993 pozitívnejšie práve kvôli náročnej transformácii. Vyjadrenie reálnych veličín pomocou zohľadnenia vývoja cenového indexu je však do istej miery neúplné, pretože nezachytáva výrazné zlepšenie kvality ponúkaných tovarov.

Väčšina ostatných aspektov životnej úrovne sa zlepšila pre veľkú časť obyvateľstva. Výrazné zhoršenie mohla v novom systéme reálne pocítiť menšia skupina ľudí. Niektorých zmena zastihla v najnevhodnejšom čase, keď vzdelanie aj niekoľko rokov praxe získali v starom systéme, ale po zmene režimu sa tieto zručnosti ukázali ako nepotrebné.

Trhová ekonomika nie je až taká „štedrá“, negarantuje človeku istoty v podobe zaručenej aj keď často nadbytočnej a nezmyselnej práce a príjem podobný tým, ktorí sa schopnosťami a úsilím odlišujú od ostatných. Pre zabezpečenie základných životných istôt je dnes potrebné vyvinúť väčšie úsilie ako v minulosti.

Nerovnosti merané okrem Giniho koeficientu aj ďalšími indikátormi oproti roku 1989 **mierne narástli**, čo je vzhľadom na silne rovnostársku spoločnosť počas socializmu prirodzený jav. Zväčšila sa vrstva chudobných, naopak veľkosť najbohatšej vrstvy ostala takmer nezmenená. **Z medzinárodného porovnania je však aj dnes slovenské obyvateľstvo charakterizované nízkymi príjmovými nerovnosťami**.

Do hodnotenia je nevyhnutné zahrnúť ceny tovarov, ktoré v mnohých prípadoch (v relatívnom vyjadrení) zlacneli. **Podiel potravín a odevov na celkových výdavkoch sa stabilne znižuje**, čo vytvára priestor pre výdavky na tovary, ktoré boli v minulosti nie len finančne ale aj fyzicky nedostupné. Trochu iný pohľad poskytne porovnanie množstva práce vynaloženej na zabezpečenie daného tovaru. Aj tu je viditeľný pokrok pri väčšine tovarov, na druhej strane musíme dlhšie pracovať na bývanie a energie. Výsledkom je **lepšie vybavenie domácností** približujúce sa západným krajinám množstvom aj kvalitou. Neprehliadnuteľný bol fenomén nedostatkovej ekonomiky, ktorá sa stala odrazom skrytej inflácie. Napriek dostatku peňazí bolo väčšinou obtiažne zabezpečiť si aj základné tovary.

Vývoj všetkých týchto aspektov je priamo závislý od celkového makroekonomického vývoja. Netreba zabúdať na dedičstvo, ktoré ostalo po predchádzajúcom režime a znamenalo bolestivý transformačný proces. Postupne sa ekonomika začala ozdravovať, keď najmä ostatné roky môžeme označiť z makroekonomického pohľadu za úspešné a podporujúce zlepšenie životných podmienok obyvateľstva.

Len zdraví ľudia môžu zlepšiť vlastný blahobyť a vzdelaní ľudia tak dokážu urobiť efektívnejšie. Fakt, že **priemerná očakávaná dĺžka života** stagnovala počas posledných 30 rokov bývalého režimu, je v tomto kontexte jeden z najzarážajúcejších poznání. **V 90. rokoch sa začala postupne zvyšovať** a rapídne sa zlepšil aj prístup vzdelaniu, keď sa začal klásť dôraz na vysokoškolské vzdelanie.

Kvalitatívnu úroveň života podporuje aj celkové zlepšenie životného prostredia. Znečistenie je dnes na podstatne nižšej úrovni, k čomu prispel nielen technologický pokrok ale aj silnejší dôraz autorít na ochranu životného prostredia.

Príloha - tabuľky

Tab. P 1: Štruktúra slovenského priemyslu v roku 1991 (v %)

	Zamestnanci	Export	Výroba	Tržby
Ťažobný priemysel	5,1	0,9	2,7	3,3
Ťažobný priemysel	5,1	0,9	2,7	3,3
Energetika	5,8	0,8	9,5	15,4
Výroba a rozvod elektriny, plynu a vody	5,8	0,8	9,5	15,4
Základné priemyselné odvetvia	26,7	65,6	44,1	41,9
Výroba celulózy, papiera, vydavateľstvo, tlač	3,4	11,7	5,9	10,0
Výroba koksu, ropných produktov	1,3	10,2	6,3	5,3
Výroba chemikálií, výrobkov z vlákien	5,7	4,8	2,8	2,7
Výroba výrobkov z gumy a plastov	2,2	2,5	3,7	3,3
Výroba ost. nekovových a minerálnych výrobkov	5,5	22,2	13,7	11,5
Výroba kovov a výroba kovových výrobkov	8,6	14,2	11,7	9,1
Investičné statky	33,3	9,8	12,8	10,7
Výroba strojov a zariadení i.n	18,2	4,3	4,8	
Výroba elektrických a optických zariadení	9,1	3,3	5,9	4,6
Výroba dopravných prostriedkov	6,0	2,2	2,1	1,8
Potraviny	8,5	5,7	18,3	17,4
Výroba potravín, nápojov, tabak	8,5	5,7	18,3	17,4
Lahký priemysel	20,6	16,4	12,8	10,9
Textilná a odevná výroba	9,8	6,8	4,7	3,8
Spracovanie kože, kožené výrobky	4,0	3,7	2,1	1,9
Spracovanie dreva, drevené výrobky	3,0	1,5	1,8	1,5
Výroba inde neklasifikovaná	3,8	4,4	4,2	3,7

Zdroj: ŠÚ SR

Tab. P 2: Tvorba dôchodkov v sektore domácností (v mil. Sk bežných cien)

	2005	
Bežné príjmy spolu	1 161 612	100%
Odmeny zamestnancov (zo všetkých sektorov)	582 964	50,2%
z toho Hrubé mzdy a platy	457 117	39,4%
Hrubý zmiešaný dôchodok	343 310	29,6%
Dôchodky z majetku - príjmové	31 086	2,7%
Sociálne dávky okrem naturál.sociálnych transferov	166 391	14,3%
Ostatné bežné transfery - príjmové	37 861	3,3%

Zdroj: ŠÚ SR

Tab. P 3: Porovnanie 1989 vs. 2005		
	1989	2005
Chlieb svetlý 1 kg	4,40 14 minút	28,20 15 minút
Čerstvé maslo 125g	5,00 16 minút	22,90 13 minút
Syr Eidam tehla 1kg	23,00 75 minút	166,40 92 minút
Slepačie vajce 1ks	1,20 4 minúty	2,90 2 minúty
Vaječné cestoviny 500g	5,20 17 minút	25,10 14 minút
Olej 1l	25,40 82 minút	46,90 26 minút
Mlieko polotučné 1l	2,00 6 minút	19,60 11 minút
Ryža lúpaná 1kg	10,00 32 minút	30,50 17 minút
Jemné párky 1kg	25,00 81 minút	77,80 43 minút
Trvanlivá saláma 1kg	60,00 3 h. a 15 min.	240,70 2 h. a 14 min.
Kurča 1kg	30,00 97 minút	74,00 41 minút
Hovädzie mäso 1kg - predné s kosťou	17,00 55 minút	106,60 59 minút
Bravčový bôčik 1kg	20,00 65 minút	94,60 53 minút
Jablká 1kg	6,00 20 minút	24,50 14 minút
Zemiaky 1kg	1,60 5 minút	8,00 4 minúty
Pivo 10% fľaškové 0,5l	2,50 8 minút	12,30 7 minút
Víno 1l - fľaškové brozňové biele	28,00 91 minút	63,60 35 minút
Rum tuzemský 0,5l	100,00 5 h. a 24 min.	97,60 54 minút
Vstupenka do kina	10,00 32 minút	65,40 36 minút

	1989	2005
Elektrina-35 kWh/mesiac	36,80 119 minút	228,50 127 minút
Elektrina-170 kWh/mesiac	178,50 9,5 hodiny	860,60 8 hodín
Plyn - 12,5 m3/mesiac	15,00 49 minút	275,80 2 h. a 33 min.
Plyn - 100 m3/mesiac	120,00 6,5 hodín	1 439,20 13 hodín
Plyn - 250 m3/mesiac	300,00 16 hodín	3 346,60 31 hodín
Automatická práčka	3 100,00 20 dní	12 877,00 15 dní
Chladnička - 175l/260l	3 530,00 22,5 dňa	12 656,00 14,5 dňa
Farebný televízor	13 000,00 83 dní	8 144,00 9 dní
Auto Škoda - Favorit/Fabia 1,2	84 600,00 27 mesiacov	354 988,00 20,5 mesiaca
Benzín 95 oktánový	8,00 26 minút	40,60 23 minút
Bicykel pánsky - klasický/borský	1 520,00 82 hodín	5 418,00 50 hodín
Pánsky oblek	997,00 54 hodín	4 897,00 45 hodín
Pánsky plášť zimný dlhý	1 135,00 61 hodín	3 888,00 36 hodín
Dámsky plášť zimný dlhý	1 192,00 64,5 hodín	4 251,00 39 hodín
Pánske strihanie vlasov	7,00 23 minút	55,70 31 minút
Ondulácia hor. vzduchom	46,10 2 h. a 30 min.	200,10 1 h. a 51 min.
Televízny poplatok	25,00 81 minút	100,00 56 minút
Poplatok za rozhlas	10,00 32 minút	40,00 22 minút
Vstupenka do divadla	24,00 1 h. a 18 min.	178,00 1 h. a 40 min.

Zdroj: ŠÚ SR, výpočty IFP

Tab. P 4: Kardiovaskulárne choroby			
	1979/1971	1989/1980	2002/1990
Slovensko	-3,16%	-5,70%	-12,89%
EÚ15	-9,15%	-21,77%	-27,96%
V4	-3,13%	-4,14%	-23,45%
Externé príčiny zranenia			
	1979/1971	1989/1980	2002/1990
Slovensko	-11,34%	6,79%	-31,04%
EÚ15	-11,90%	-14,67%	-23,87%
V4	1,09%	-1,14%	-29,02%

Onkologické choroby			
	1979/1971	1989/1980	2002/1990
	3,86%	11,87%	-2,83%
	1,83%	0,93%	-10,32%
	3,34%	8,07%	-3,30%
Všetky príčiny smrti spolu			
	1979/1971	1989/1980	2002/1990
	-5,88%	-4,98%	-14,82%
	-12,02%	-14,56%	-18,09%
	-5,04%	-5,74%	-19,52%

Zdroj: WHO

Tab. P 5: Medzinárodné porovnanie celkových národných emisií (súčet SO_x, NO_x, CO a NH₄), kg na obyvateľa / rok

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Slovensko	293	256	228	217	192	194	178	170	159	154	142	142	138	136
Česká republika	433	409	377	352	328	297	283	249	201	175	169	169	156	159
Rakúsko	260	259	245	237	226	213	216	203	198	189	179	178	173	177
Nemecko	323	274	244	226	207	190	173	164	153	145	135	128	122	119
EÚ25	292	278	264	255	235	224	216	206	197	187	173	166	158	153
EÚ15	277	264	253	241	228	218	209	199	191	181	169	163	154	148

Zdroj: Eurostat, IFP

Tab. P 6: Hodnota HDI vo vybraných krajinách

	1990	1995	2000	2003
Slovensko	-	0,816	0,835	0,849
Česká republika	- ³¹	0,843	0,857	0,874
Maďarsko	0,807	0,812	0,843	0,862
Poľsko	0,803	0,816	0,845	0,858
Rakúsko	0,894	0,914	0,933	0,936
Nemecko	0,888	0,913	0,927	0,930
USA	0,916	0,929	0,938	0,944

Zdroj: Human Development Report 2005

³¹ 0,892; údaj je nekonzistentný s ostatnými údajmi, pretože došlo k zmene metodológie výpočtu a v prípade ČR a SR neexistuje revidovaný údaj za rok 1990. Z medzinárodného porovnania sa pozícia Slovenska zhoršila, pretože v roku 1990 bolo v rebríčku pôvodných prepočtov Československo na 26. mieste [Human Development Report, 1993], v roku 1995 bola ČR na 39. a SR na 42. mieste – dnes ČR 31., SR 42.

Použitá literatúra

Bloom, Canning, and Jamison, 2004, *Health, Wealth, Welfare*

Forster M., d'Ercole M., 2005, *Income Distribution and Poverty in OECD Countries in the Second Half of the 1990s*, OECD

Jonáš J., 1997, *Ekonomická transformace v České republice*, Praha, Management Press

Klinda J., Lieskovská Z. a kol., 2004, *Správa o stave životného prostredia Slovenskej republiky v roku*, Ministerstvo životného prostredia SR a Slovenská agentúra životného prostredia

Klinda J., Tončík M., Lieskovská Z. a kol., 1995, *Správa o stave životného prostredia Slovenskej republiky v roku*, Ministerstvo životného prostredia SR a Slovenská agentúra životného prostredia

Maddison A., 2003, *The World Economy: Historical Statistics*, OECD

Mankiw G., 2000, *Macroeconomics*, Worth Publishers, New York

Marcinčin A., Beblavý M., 2000, *Hospodárska politika na Slovensku 1990 – 1999*, Centrum pre spoločenskú a mediálnu analýzu a Výskumné centrum SFPA, Bratislava

MF SR, 2004, *Hospodársky vývoj SR v rokoch 1993 – 2003*

Morvay K. a kol., 2005, *Transformácia ekonomiky: Skúsenosti Slovenska*, Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV

OECD, 2002, *Towards Sustainable Household Consumption?*

OECD, 2005, *Education at Glance*

OECD, 2005, *Health at Glance*

Oravec J., 2005, *Life in Slovakia Before and After the Fall of Communism*. Fraser Forum

Osberg L., 1985, *The Measurement of Economic Well-Being*

Ronchetti L., 2004, *Správa o kvalite ovzdušia a podiele jednotlivých zdrojov na jeho znečisťovaní v Slovenskej republike*, Ministerstvo životného prostredia SR a Slovenský hydrometeorologický ústav

Štatistická ročenka z oblasti dôchodkového poistenia 1990 - 2005, Sociálna poisťovňa

ŠÚ SR, Štatistické ročenky

United Nations Development Programme, 2005, *Human Development Report 2005*

Ústav ekonomickej teórie SAV, 1992, *Ekonomika Slovenska na začiatku transformačného procesu*, Bratislava,

World Bank, 2005, *The Quest for Equitable Growth in the Slovak Republic*